

छायाँनाथ रारा नगरपालिकाद्वारा प्रकाशित

स्थानीय राजपत्र

खण्ड: ९

संख्या: ६

२०८२ फागुन १ गते

भाग-२

छायाँनाथ रारा नगरपालिका, मुगुको

सूचना

छायाँनाथ रारा नगरपालिकाले बनाएको तल लेखिए बमोजिमको
रणनिति सर्वसाधारणको जानकारीको लागि
प्रकाशन गरिएको छ ।

छायाँनाथ रारा नगरपालिका लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता तथा
सामाजिक समावेशिकरण (लैसअसास) रणनिति, २०८२

लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशिकरण (लैसअसास) रणनीति, २०८२

प्रमाणित

मिति २०८२/०९/३०

प्रकाशित

मिति २०८२/११/०१

संवत् २०८२ सालको रणनीति नं. १

लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशिकरण सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको रणनीति

१. पृष्ठभूमि

लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरण (लैसअसास) लाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा मानव अधिकार तथा सामाजिक विकासका दृष्टिले एक महत्वपूर्ण क्षेत्रको रूपमा लिने गरिएको छ।

अन्तर्राष्ट्रिय सन्दर्भमा

महिला अधिकारको अन्तर्राष्ट्रिय विधानको रूपमा रहेको "महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मुलन गर्ने महासन्धि, १९७९" ले राजनितिक, आर्थिक, सामाजिक र नागरिक अधिकारमा महिलाको पूर्ण समानताको वकालत गर्छ। बेइजिङमा भएको "बेइजिङ घोषणापत्र तथा कार्ययोजना, १९९५" ले महिला सशक्तीकरणका लागि कार्ययोजना बनाइएको। "सबै प्रकारका जातीय भेदभाव उन्मुलन सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि, १९६५" ले जाति, वर्ण वा उत्पतिको आधारमा हुने कुनै पनि विभेदलाई निषेध गरेको र नेपालले भने सन् १९७१ मा अनुमोदन गरेकोले यो महासन्धि नेपालको जातीय भेदभाव तथा छुवाछुत विरुद्धको कानूनको मुख्य आधार रहेको। त्यस्तै "संयुक्त राष्ट्रसंघको दिगो विकास लक्ष्य, २०३०" ले कसैलाई पनि पछि नछाडने "Leave No One Behind" रहेको छ जसले लैङ्गिक समानता लक्ष्य ५ मा र असमानता न्यूनीकरण लक्ष्य १० मा समेत जोड दिएको। संयुक्त राष्ट्रसंघले सन् १९४८ मा "मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणा" गरे पश्चात सुस्तमनस्थितिका भएका व्यक्तिहरूको लागि १९७१ डिसेम्बर २० मा "सुस्तमनस्थिति (बौद्धिक अपाङ्गता) भएका व्यक्तिहरूको अधिकार घोषणापत्र, १९७१" र १९७५ डिसेम्बर ९ मा "अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार घोषणापत्र, १९७५" घोषणापत्रले विश्वभर अपाङ्गता सम्बन्धी चेतना फैलियो र अत्रत २००६ मा "अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धि महासन्धि, २००६ (CRPD, 2006)" जारी भयो। नेपालले यो महासन्धिलाई वि.स. २०६६ मा अनुमोदन गरेको हो। एशिया र प्रशान्त क्षेत्रको लागि बिवाको मेलिनियम फ्रेमवर्क (The Biwako Millennium Framework- BMF)" जसले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि बाधा रहित र अधिकारमा आधारित समाज निर्माण गर्ने रहेको, "इन्चोन रणनीति, २०१२" ले पहुँचयुक्त पूर्वाधार निर्माण लगायत १० वटा लक्ष्य समावेश रहेको यो रणनीतिको मुल नारा "Make the Right Real" भन्ने रहेको थियो। संयुक्त राष्ट्र संघको १७ वटा लक्ष्यहरू मध्ये पाँच वटा अपाङ्गताको विषय प्रत्यक्ष रूपमा उल्लेख भएको दिगो विकास लक्ष्य २०३० सम्म, त्यस्तै "सालामन्का घोषणापत्र, १९९४" ले समावेशी शिक्षामा जोड दिएको थियो। हाल अपाङ्गता सम्बन्धि विभिन्न सम्मेलनहरू भएको देखिन्छ। २०२५ अप्रिल २ र ३ जर्मनको बर्लिनमा "रेसो विश्व अपाङ्गता शिखर सम्मेलन, २०२५" ले अन्तर्राष्ट्रिय विकास कार्यक्रमको कम्तिमा २५ प्रतिशत बजेट प्रत्यक्ष रूपमा अपाङ्गता समावेशिकरणमा खर्च गर्ने लक्ष्य, २०२५ डिसेम्बर ३ मा "३४ औँ अन्तर्राष्ट्रिय अपाङ्गता दिवस" को नारा "Fostering Disability Inclusive Societies for Advancing Social Progress" यस अवसरमा संयुक्त राष्ट्र संघले "सबैका लागि पहुँचयोग्य भविष्य" निर्माण गर्न

डिजिटल प्रविधि र सञ्चारलाई अपाङ्गतामैत्री बनाउने नयाँ निर्देशिका जारी गरेको हो। सन २०२५ को जुन-जुलाईमा स्पेनको सेभिल्लामा "विकासका लागि वित्त पोषण सम्बन्धमा चौथो अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन" जसले सेभिल्ला प्लेटफर्म फर एक्सन जस्ता संयन्त्रबाट विश्वव्यापीरूपमा अपाङ्गता समावेशी विकासका लागि कसरी लगानी बढाउने र त्यसको अनुगमन कसरी गर्ने भन्ने रहेको, "संयुक्त राष्ट्र संघीय अपाङ्गता समावेशीकरण रणनीति, २०२५" को प्रतिवेदनले राष्ट्र संघका ९० प्रतिशत भन्दा बढी निकायहरूले आफ्नो कार्ययोजनामा अपाङ्गतालाई समावेश गरेका छन्। भविष्यमा सहरहरू अपाङ्गतामैत्री हुनुपर्ने र जलवायु परिवर्तनको जोखिममा रहेका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई बचाउन "Resilient and Inclusive Cities Hub (RICH)" को सुरुवात गरि विपद व्यवस्थापनमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गरेको देखिन्छ। पछिल्लो समयमा यी कार्यहरूले "शिक्षा होइन, अधिकार र सहभागिता विना हाम्रा बारेमा कुनै निर्णय नगर" (Nothing About Us Without Us) भन्ने मान्यतालाई विश्वव्यापी रूपमा थप मजबुत बनाएका छन्।

राष्ट्रिय सन्दर्भमा

संविधान देशको मूल कानून हो। संविधानले कुनै पनि देशको राजनीतिक शक्ति, संस्था तथा नागरिक बीच शक्ति नियन्त्रण र शक्ति सन्तुलनको व्यवस्था गरेको हुन्छ। संविधानले प्रदत्त गरेका प्रावधानहरूको आधारमा अधिकारहरूको व्यवस्थापन तथा राज्य व्यवस्थापन र सञ्चालन हुने भएको हुँदा संविधानमा महिला तथा समावेशीकरणका र अपाङ्गता भएका नागरिकका सवालहरू कसरी राखिएको छ भन्ने विषय निकै महत्वपूर्ण हुन्छ। नेपालको संविधानलाई लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण र अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकारहरूको पक्षबाट विश्लेषण गर्नु अहिलेको मुल आवश्यकता हो। नेपालको संविधानको प्रस्तावनामा नै लैङ्गिक विभेद अन्त्य गरी सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने व्यवस्था गरिएको छ। धारा १८ को उपधारा (२) मा सामान्य कानूनको प्रयोगमा उत्पत्ति, धर्म, वर्ण, जातजाति, लिङ्ग, शारीरिक अवस्था, अपाङ्गता, स्वास्थ्य स्थिति, वैवाहिक स्थिति, गर्भावस्था, आर्थिक अवस्था, भाषा वा क्षेत्र वैचारिक आस्था वा यस्तै अन्य कुनै आधारमा भेदभाव गर्न नपाइने व्यवस्था गरेको छ। यस बाहेक नेपालको संविधानले अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकारहरूलाई प्रष्ट रूपमा समानताको हक, शिक्षाको हक, सामाजिक सुरक्षाको हक, प्रतिनिधि सभा र राष्ट्रिय सभामा प्रतिनिधित्व, राज्यका निर्देशक सिद्धान्तमा समेटेको छ। त्यसैले राज्यले नागरिकहरूका बीच उत्पत्ति, धर्म, वर्ण, जात, जाति, लिंग, शारीरिक अवस्था, अपाङ्गता, स्वास्थ्य स्थिति, आर्थिक अवस्था, भाषा, क्षेत्र, वैचारिक आस्था वा अन्य कुनै आधारमा भेदभाव गर्ने छैन भन्ने व्यवस्था पनि गरेको छ। सामाजिक वा सांस्कृतिक दृष्टिले पिछडिएका महिला, दलित आदिवासी जनजाति, उत्पीडित वर्ग, पछाडि पारिएको वा परेको वर्ग, अल्पसंख्यक, सीमान्तीकृत, किसान, श्रमिक, युवा, बाल-बालिका, ज्येष्ठ नागरिक, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, गर्भावस्थामा भएको व्यक्ति, अशक्त वा असहाय, पिछडिएको क्षेत्र र आर्थिक रूपले विपन्न खस-आर्य लगायत नागरिकको संरक्षण, सशक्तिकरण वा विकासका लागि कानून बमोजिम विशेष व्यवस्था गर्न रोक लगाएको मानिने छैन भन्ने व्यवस्था समेत गरेको छ। समान कामका लागि लैङ्गिक आधारमा पारिश्रमिक तथा सामाजिक सुरक्षामा कुनै भेदभाव नगरिने एवं पैतृक सम्पत्तिमा लैङ्गिक भेदभाव विना सबै सन्तानको समान हक हुने व्यवस्था गरेको छ। धारा २४ छुवाछुत तथा भेदभाव विरुद्धको हक को उपधारा (१) मा कुनै पनि व्यक्तिलाई शारीरिक अवस्थाको आधारमा कुनै पनि निजि वा सार्वजनिक स्थानमा कुनै किसिमको छुवाछुत वा भेदभाव गरिने छैन र (२) मा शारीरिक अवस्थाको आधारमा कुनै पनि व्यक्तिलाई उच्च वा नीच दर्शाउने, घृणामा आधारित विचारको प्रचार प्रसार गर्न नपाएने भन्ने व्यवस्था रहेको छ। धारा ३१ शिक्षा सम्बन्धी हक को उपधारा (३) अपाङ्गता नागरिकलाई कानून बमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने हक हुनेछ भन्ने व्यवस्था रहेको छ। धारा ३८ मा महिलाको हक अन्तर्गत प्रत्येक महिलालाई लैङ्गिक भेदभाव विना समान बंशीय हक हुने, प्रत्येक महिलालाई सुरक्षित मातृत्व र प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी हक हुने, महिला विरुद्ध

धार्मिक, सामाजिक, सांस्कृतिक परम्परा, प्रचलन वा अन्य कुनै आधारमा शारीरिक, मानसिक, यौनजन्य, मनोवैज्ञानिक वा अन्य कुनैपनि किसिमको हिंसाजन्य कार्य वा शोषण गरिने छैन भन्ने छ। राज्यका सबै निकायमा महिलालाई समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा सहभागी हुन पाउने हक हुने, महिलालाई शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षामा सकारात्मक विभेदका आधारमा विशेष अवसर प्राप्त गर्ने हक हुने, सम्पत्ति तथा पारिवारिक मामिलामा दम्पतीको समान हक हुने व्यवस्था पनि संविधानले गरेको छ। धारा ३९ बालबालिकाको हक ले अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई राज्यबाट विशेष संरक्षण र सुविधाको हक हुने व्यवस्था रहेको छ। धारा ४२ सामाजिक न्यायको हकले सामाजिक रूपले पछाडि परेको महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, लैङ्गिक एवम यौनिक अल्पसंख्यक लगायतलाई समावेशी सिद्धान्तका आधारमा राज्यको संरचना तथा सार्वजनिक सेवामा सहभागिताको हक हुने, अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई न्याय एवं उचित सम्मान सहित शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, आवास र सामाजिक सुरक्षामा कानून बमोजिम प्राथमिकताका साथ अवसर पाउने हक उल्लेख गरी सामाजिक न्यायको हक प्रत्याभूत गरेको छ। धारा ४३ सामाजिक सुरक्षाको हकले आर्थिक रूपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका एकल महिला लगायत, अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई कानून बमोजिम सामाजिक सुरक्षाको हक सुनिश्चित गरेको छ। साथै महिला तथा अपाङ्गता भएका व्यक्ति विरुद्ध हुने हिंसाजन्य कार्यहरूलाई कानून बमोजिम दण्डनीय हुने व्यवस्था गरेको छ। सामाजिक न्यायको हकले राज्य हरेक निकायहरूमा समावेशी र समानुपातिक प्रतिनिधित्वको सिद्धान्तका आधारमा जनताको सहभागिता सम्बन्धी अधिकार स्थापित गरेको छ।

नेपालको संविधानले राज्यका सबै तहहरू संघीय, प्रदेश र स्थानीय तहमा महिला प्रतिनिधित्वको अनिवार्य व्यवस्था गरेको छ। स्थानीय सरकारका सबै तह, स्थानीय कार्यकारिणी, न्यायिक समिति, नगर सभा, गाउँ सभा, प्रदेश सभा र जिल्ला समन्वय समितिमा महिला प्रतिनिधित्वको अनिवार्य व्यवस्थाले राज्य प्रणालीलाई लैङ्गिक रूपमा समावेशी बनाएको स्पष्ट देख्न सकिन्छ। त्यस्तै सार्वजनिक सेवामा महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति लगायतलाई प्रतिशतको आधारमा आरक्षित गरिएको छ।

नेपालको संविधानले महिला अधिकार सम्बन्धी तथा समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने व्यवस्था गरेको छ। नयाँ प्रावधानहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्दै ती अधिकारहरू सामाजिक वा सांस्कृतिक दृष्टिले पिछडिएका महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, उत्पीडित वर्ग, पछाडि पारिएको वा परेको वर्ग, अल्पसंख्यक, सीमान्तीकृत, किसान, श्रमिक, युवा, बाल-बालिका, ज्येष्ठ नागरिक, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, गर्भावस्थाका व्यक्ति, अशक्त वा असहाय, पिछडिएको क्षेत्र र आर्थिक रूपले विपन्न खस आर्य लगायत नागरिकहरूले उपभोग गर्न सक्ने वातावरण सिर्जना गर्न आवश्यक छ।

राष्ट्रिय योजना आयोगले पन्ध्रौँ योजना-आर्थिक वर्ष २०८१/८२-२०८५/८६ को आधार-पत्र तर्जुमा गर्दा संविधानमा व्यवस्था गरेका मौलिक हक, दिगो विकास सम्बन्धी लक्ष्य र अन्तराष्ट्रिय सन्धि, महासन्धि तथा अन्य दस्तावेजका साथै नेपाल सरकारले विभिन्न समयमा व्यक्त प्रतिवद्धताहरूलाई केन्द्रमा राखेको छ। यहि तथ्यलाई ध्यानमा राखी लैङ्गिक समतामूलक राष्ट्र बनाउने सोच तथा महिलाको समान र अर्थपूर्ण सहभागिता सहित सारभूत समानता कायम गर्ने लक्ष्य र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई केवल दया वा संरक्षणको पात्रका रूपमा मात्र नभई "उत्पादनशील नागरिक" का रूपमा विकास गर्ने, "भत्ता मात्र होइन, काम र स्वावलम्बन" भन्ने धारणाका साथ उनीहरूलाई आर्थिक रूपमा आत्मनिर्भर बनाउने लक्ष्य लक्ष्य, अपाङ्गमैत्री पूर्वाधार, गुणस्तरीय र पहुँचयोग्य शिक्षा तथा विशिष्टीकृत स्वास्थ्य सेवाको पहुँच, प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीप प्रदान गरी सारकारी र निजी क्षेत्रमा रोजगारीका अवसरहरू सुनिश्चित गर्ने प्रमुख रणनीति लिएको छ। त्यस्तै लैङ्गिक उत्तरदायी शासन व्यवस्थालाई संस्थागत गर्दै महिलाको सम्मानित जीवनयापनको वातावरण सुनिश्चित गर्ने, महिला विरुद्ध हुने हिंसा, भेदभाव र शोषणको अन्त्य गर्ने, आर्थिक समृद्धि र दिगो विकासका लागि

महिलाको समान अग्रसरता तथा नेतृत्वदायी भूमिका स्थापित गर्दै श्रोत, साधन, अवसर तथा लाभमा महिलाहरूको समान पहुँच सुनिश्चित गर्ने उद्देश्यहरू पन्ध्रौँ योजनाले राखेको छ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ११ मा उल्लेख गरिए बमोजिम नगरपालिका तथा नगरपालिकाको काम, कर्तव्य र अधिकार अन्तर्गत विभिन्न बुँदाहरूले जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति र अशक्तहरू सहित सुकुम्बासी व्यवस्थापन गर्न लक्षित समुह सम्बन्धी स्थानीय योजना, कार्यक्रम, स्रोत परिचालन र व्यवस्थापन, सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी स्थानिय तथ्याङ्क र सूचना व्यवस्थापन तथा गरिब घरपरिवार पहिचान सम्बन्धी स्थानीय सर्वेक्षण, सूचना व्यवस्थापन र नियमन गर्ने कुराहरू उल्लेख गरेको छ। उक्त ऐनको दफा १२ मा उल्लेख गरिए बमोजिम वडा समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार अन्तर्गत स्थानीय तहको योजना तर्जुमा गर्दा सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रणाली अनुसार बस्ती वा टोलस्तरबाट योजना तर्जुमा प्रकृया अवलम्बन गरी महिला तथा पिछडिएको वर्गको सहभागितामा जोड, योजना बनाउदा महिला, बालबालिका तथा पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई प्रत्यक्ष लाभ पुने योजना छनौटमा जोड दिने, वडा समितिले आफ्नो बजेट र योजनामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सीप विकास, आयआर्जमूलक कार्यक्रम र क्षमता अभिवृद्धिका लागि कार्यक्रमहरू समावेश गर्नुपर्ने, वडा तहमा निर्माण हुने सार्वजनिक संरचनाहरू (जस्तै: वडा कार्यालय, स्वास्थ्य चौकी, विद्यालय, बाटो) अपाङ्गतामैत्री वा पहुँचयुक्त बनाउन, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सेवा र सुविधालाई "घरदैलोको सरकार" (वडा कार्यालय) मार्फत नै सुनिश्चित गर्ने व्यवस्था रहेकोले लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरण (लैसअसास) प्रवर्धन गर्ने व्यवस्थालाई जोड दिएको छ। त्यस्तै वडा भित्रका विकास कार्यहरू कार्यान्वयन गर्दा उक्त वडाभित्र आर्थिक तथा सामाजिक रूपमा पछि परेका वा पारिएका महिला, बाल-बालिका, दलित, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक, अल्पसंख्यक, सीमान्तकृत समुदायको अभिलेख राखि सामाजिक र आर्थिक उत्थान सम्बन्धी काम गर्ने कुरालाई समेत स्पष्ट रूपमा औल्याइएको छ। ऐनले वडा भित्र बाल विवाह, बहु-विवाह, लैङ्गिक हिंसा, घरेलु हिंसा, छुवाछुत, दहेज तथा दाईजो, हलिया प्रथा, छाउपडी, कमलरी प्रथा, बालश्रम, मानव बेचबिखन जस्ता सामाजिक कुरीति र अन्धविश्वासको अन्त्य गर्ने गराउने दायित्व समेत सुम्पेको छ।

नेपालमा घरेलु हिंसा हुँदा धेरै जसो पीडितले न्याय खोज्न नगएको र पीडा सहेर बसेको देखिन्छ। जस्तै "आर्थिक (गरिबी) रूपले समक्ष नहुनु, समाजमा बेइज्जत हुने डर हुनु, घर परिवारको डर हुनु, आफ्नो बालबच्चाको भविष्य खराब होला भन्ने सोच हुनु, पीडकले झन् यातना देला भन्ने डर हुनु, न्याय खोज्न बाहिर निस्कँदा न्यायलयबाट आफूलाई न्याय मिल्ला भन्ने विश्वास नहुनु, पीडक परिवारको सदस्य समेत हुने भएको हुँदा माया हुनु तथा अब फेरि सुधेरला कि भन्ने सोच हुनु" लगायतका कारणहरू पाइन्छ।

विगतमा पनि विभिन्न कानुनी तथा नीतिगत प्रावधानहरूलाई कार्यान्वयन गर्न केही मन्त्रालयहरूले जस्तै: स्थानीय विकास मन्त्रालयको "लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति, २०७९" र संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयका "लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीतो स्थानीयकरण रणनीति, २०७५", स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको "स्वास्थ्य क्षेत्रको लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति, २०८०" महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालयको "राष्ट्रिय लैङ्गिक समानता नीति, २०७७", शहरी विकास मन्त्रालयको "लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशी मार्गदर्शन, २०७०" प्रदेश तथा स्थानीय तहका लागि "लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट नमुना निर्देशिका, २०७७" र महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालयको "राष्ट्रिय अपाङ्गता नीति, २०८०", शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको "अपाङ्गता भएको व्यक्तिको लागि समावेशी शिक्षा नीति, २०७३", स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयको "अपाङ्गता व्यवस्थापनका लागि दश वर्षे रणनीति (२०८०-२०९०)", भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयको "नयाँ बन्ने सडक, सरकारी भवन र सार्वजनिक स्थलहरूमा "न्याम्प र ट्याकटाइल (सेतो छडी प्रयोगकर्ताका लागि मार्ग)" अनिवार्य गर्ने नीति", सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालयको "सरकारी वेबसाइटलाई

अपाङ्गतामैत्री बनाउने र टरलिभिजन समाचारहरूमा अनिवार्य साङ्केतिक भाषाको प्रयोग गर्न प्रोत्साहन" आदि तथा हालै १५ डिसेम्बर २०२५ मा सम्पन्न "नेपाल समावेशी शिक्षा सम्मेलन, २०२५" र ०९ डिसेम्बर २०२५ मा "पोष्ट-ग्लोबल डिसेबिलिटी सिम्पोजियम, २०२५" "Post Global Disability Symposium, 2025" मार्फत मन्त्रालयहरूले आफ्ना प्रतिबद्धताहरूलाई स्थानीय तहसम्म पुऱ्याउन ४१ बुँदे "काठमाडौं घोषणापत्र" "Kathmandu Call for Action" समेत जारी गरेका छन्। जस्ता लैसअसास नीति तथा मार्गदर्शन तयार गरिएको थियो।

नेपालको संविधान, लैसअसास संग सम्बन्धीत नियम कानुनहरू, राष्ट्रिय तथा प्रदेश आवधिक योजनाहरू र लैसअसास र अपाङ्गता सम्बन्धि व्यवस्था कार्यान्वयनको लागि नेपाल पक्ष भएका अन्तराष्ट्रिय घोषणापत्र तथा महासन्धीहरूको व्यवस्थालाई स्थानीयकरण तथा यस नगरपालिकाको लैसअसास सम्बन्धका विशिष्ट सवालहरूको समाधान गर्दै लैजान र छायाँनाथ रारा नगरपालिका अपाङ्गता सम्बन्धी स्थानिय नीति, २०८० लाई यसै रणनीतिमा समावेश गरि छायाँनाथ रारा नगरपालिकाको "लैंगिक समानता, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरण रणनीति, २०८२" तयार गरिएको छ।

२. छायाँनाथ रारा नगरपालिकाको परिचय:

नेपाल राज्यको पुनः संरचना संगै नेपाल राज्यको कर्णली प्रदेश अन्तर्गत मुगु जिल्लाको सदरमुकाम साविकका श्रीनगर, कार्कीवाडा, रोवा, रुगा र पिना गाँउ विकास समितिहरू गाभिएर १४ वटा वडा विभाजन गरि स्थापना भएको छायाँनाथ रारा नगरपालिका धार्मिक मान्यता अनुसार नेपालका महत्वपूर्ण चार धामहरू बराहक्षेत्र, पशुपतिक्षेत्र, मुक्तिनाथक्षेत्र, ऋषिकेश/रुरु क्षेत्र जस्तै छायाँनाथ पनि हिन्दू धर्मावलम्बीहरूको एउटा प्रशिद्ध धाम हो जुन यसै नगरपालिका भित्र पर्दछ। यस जिल्लाको ठूलो आस्था र विश्वासको धरोहर छायाँनाथ ठाकुरज्यूको नित्य पुजाको लागि हालको छायाँनाथ रारा नगरपालिकाको वडा नम्बर दुईको चैन गाउँमा गाथ रहेको छ। मुगु कर्णाली नदी यसै नगरपालिका भएर बग्दछ। नेपालकै सबै भन्दा ठूलो तथा गहिरो रारा ताल यसै नगरपालिकामा रहेकोले सो ताल र छायाँनाथ देवताको संयुक्त अस्तित्वलाई मान्यता दिई दुवैको नामबाट यस नगरपालिकालाई छायाँनाथ रारा नामाकरण गरिएको हो। यस जिल्लामा प्रवेश गर्न पूर्वपश्चिम लोकमार्गलाई बाँकेको कोहलपुर छाडेर सुर्खेत, दैलेख, कालिकोट, जुम्ला हुँदै सडकमार्गबाट पुग्न सकिन्छ भने नेपालगञ्जबाट हवाईमार्ग मार्फत ताल्चा विमानस्थलमा आउन पनि सकिन्छ।

नेपालमा पहिलो पटक संविधान सभाबाट नेपालको संविधान निर्माण भई जारी भए सँगै देशलाई एकात्मक तथा केन्द्रीकृत शासन व्यवस्थाबाट संघीय लोकतान्त्रिक गणतान्त्रिक मुलुकका रूपमा रूपान्तरित गरिएको छ। वि.सं २०७८ सालको राष्ट्रिय जनगणना अनुसार यस नगरपालिकाको कुल जनसंख्या २४,५२७ (पुरुष: ५०.५ प्रतिशत १२,३९० जना र महिला: ४९.५ प्रतिशत १२,१३७ जना), लैङ्गिक अनुपात १०२.०८ पुरुष प्रति १०० महिला, जनघनत्व ५१ प्रति वर्ग कि.मि. र कुल घरधुरी संख्या २,८९४ रहेको छ। कुल परिवार संख्या ४,९५२ रहेको छ भने कूल साक्षरता दर ७०.७ प्रतिशत (पुरुष ८०.३% र महिला ६१%) रहेको छ। यस नगरपालिकाको क्षेत्रफल ४८,०६९ हेक्टर र खेतीयोग्य जमीन ४,४०३ हेक्टर रहेको छ। कृषिको लागि माटो राम्रो भए तापनि जमीन समथर नभई भिरालो भएको र मलिलो माटो वर्षेनी बग्दै जाँदा कृषिको उर्वरा शक्ति नष्ट हुँदै गएको छ। परम्परागत कृषि प्रणाली, सिंचाईको असुविधा खेती लगाउने समयमा उन्नत बीउ, मलको अभाव जस्ता कारणले कृषि उपजले कृषकको जीवनस्तरमा अपेक्षीत परिवर्तन आउन सकेको छैन। केही कृषकहरूले भने यस नगर भित्र वर्षमा बाह्र महिना हरिया सागपातमा उत्पादन गर्दै आत्मा निर्भर हुन खोजिरहेका छन्।

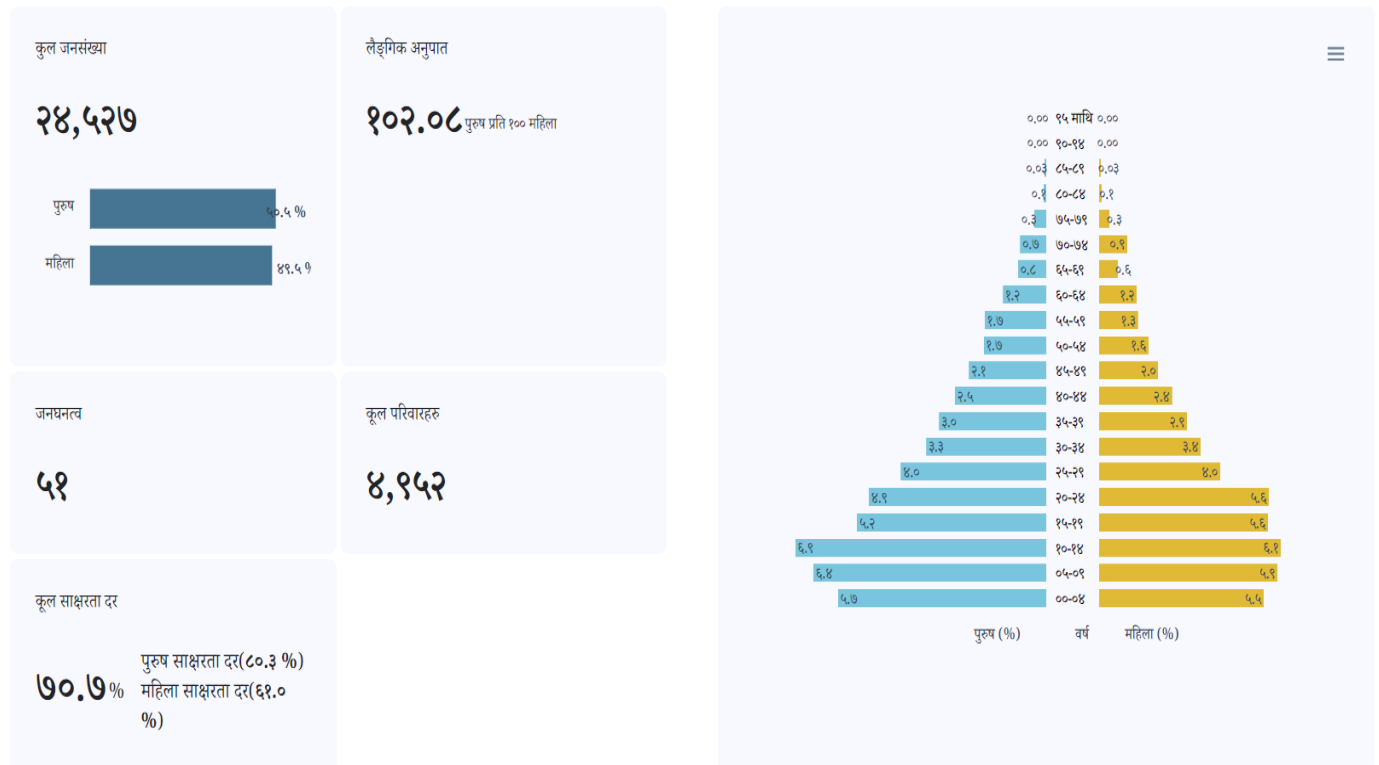
मिति २०७३/११/२७ मा १४ वटा वडामा विभाजन नगरपालिकाको वडा अनुसारको संरचना देहाय बमोजिम रहेको छ। संलग्न विवरणमा घरधुरी र जनसंख्या २०७८ को जनगणनाको आधारमा उल्लेख गरिएको छ।

वडा नं.	समावेश भएका साविक गा.वि.स./न.पा.	साविक वडा नं.	घरघुरी	जम्मा जनसंख्या		क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	सदरमुकाम	वडा केन्द्र	कैफियत
				पुरुष	महिला				
१	श्रीनगर	१-४	२८०	२,१३२		६५०.६७	श्रीनगर-२, गामगढी	श्रीनगर	
				१,०५६	१,०७६				
२	श्रीनगर	५,६	३१३	२,१९९				गामगढी	
				१,१७२	१,०२७				
३	श्रीनगर/कार्कीवडा	७-९	२१७	१,५१५				हेर्नीकाध	
				७६७	७४८				
४	कार्कीवडा	१-४	२७४	१,९१७				सेतीवडा	
				९३९	९७८				
५	कार्कीवडा	५-८	३५०	२,२१७				ढुम	
				१,१२९	१,०८८				
६	पिना	५-८	२६८	१,७३४				कोटिला	
				९१०	८२४				
७	पिना	१,२,९	२३३	१,३१९		पिना			
				६६७	६५२				
८	पिना	३,४	१७१	१,१०१		ढोट्टु			
				५६१	५४०				
९	रारा	८,९	६६	४०१		मुर्मा			
				२०३	१९८				
१०	रोवा	१-४	३१५	२,२०४		कोटा			
				१,०८९	१,११५				
११	रोवा	५-६	१७६	१,१४८		रोवा			
				५७४	५७४				
१२	रोवा	८-९	२६९	१,८२७		भिटाड			

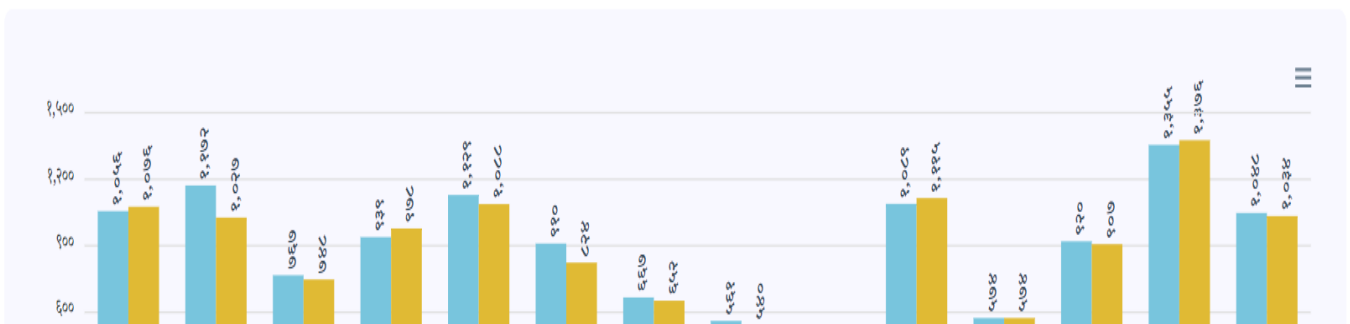
वडा नं.	समावेश भएका साविक गा.वि.स./न.पा.	साविक वडा नं.	घरघुरी	जम्मा जनसंख्या		क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	सदरमुकाम	वडा केन्द्र	कैफियत
				पुरुष	महिला				
				१३	रुगा				
१४	रुगा	६-९	२९३	२,०८२	१,०४८	१,०३४	वाम		

जनसांख्यिक झलक

५ वर्ष उमेर समूह तथा लिंग अनुसारको जनसंख्या

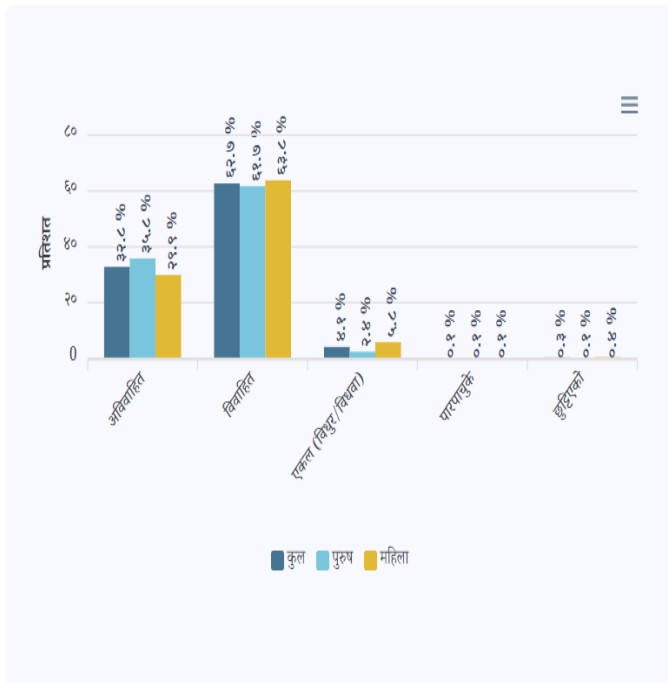

वडागत रुपमा जनसंख्याको वितरण

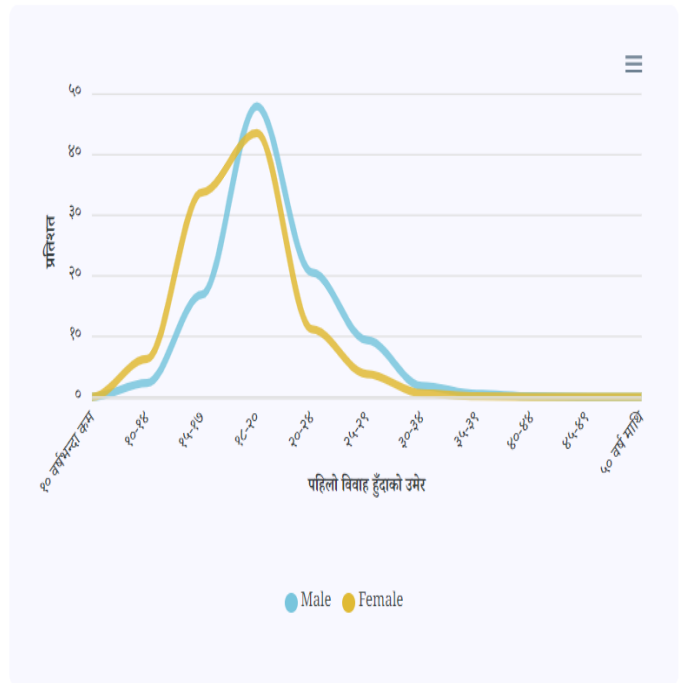

वैवाहिक स्थिति

वैवाहिक स्थिति

पहिलोपटक विवाह गर्दाको उमेर

अपाङ्गता

अपाङ्गताका भएका जनसंख्याको प्रतिशत

२.६%

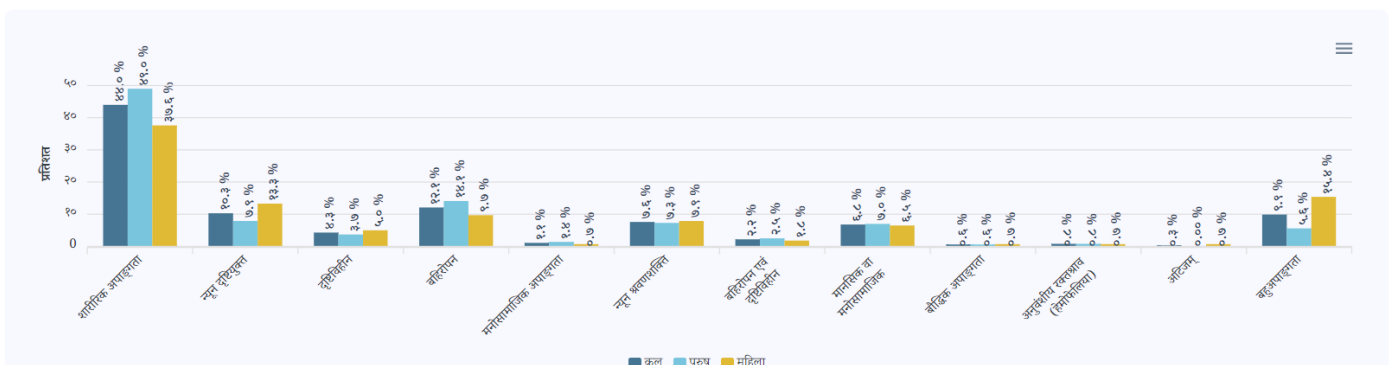
अपाङ्गताका भएका महिलाहरूको प्रतिशत

२.३%

अपाङ्गताका भएका पुरुषहरूको प्रतिशत

२.९%

अपाङ्गताको प्रकार अनुसार जनसंख्या

यस नगरपालिकामा गठित समुहहरूमा महिलाहरू तथा अपाङ्गताको नेतृत्व प्रभावकारीरूप रहेको देखिन्छ। महिलाहरू घरायसी कामको साथै खेतवारी, ज्यालामजुरी गर्ने साथै रोजगारमा समेत आबद्धता रहेको देखिन्छ। सामाजिक सम्पत्तिमा जातीय हिसाबले सबैको प्रतिनिधित्व भएको देखिए त्यस्तै महिलाहरूको सहभागिता अत्याधिक रहेको देखिएको छ। हाल शिक्षा, जनचेतना र सामाजिक मूल्य मान्यताको आधारमा महिलाहरू तथा अपाङ्गता भएको व्यक्तिहरूलाई समानरूपमा हेर्ने लगेको देखिन्छ। राज्य शक्तिमा सबै जातजातीको पुरुषहरूको पहुँच साथै महिला र अपाङ्गताको पहुँच पनि रहेको छ। यस नगरपालिकाले पनि आफ्नो नीति, कार्यक्रम तथा बजेटमा यस विषयलाई महत्वको साथ समावेश गरेको देखिन्छ। जसमा निम्न नीतिहरू उल्लेख गरेको छ।

- (क) लैङ्गिक समानता, महिला सशक्तिकरण लैङ्गिक मलुप्रवाहिकरण र महिला एवं यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसांख्यिक समुदायको सहभागिता वृद्धि गर्ने नीतिलाई प्रोत्साहन गरिनेछ। लघु उद्यम तथा सिप विकास सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालनका क्रममा पछाडि परेको वर्गलाई सहभागिता विशेष प्राथमिकता दिइनेछ।
- (ख) असल सामाजिक मूल्य मान्यताको संरक्षण एवम् सम्वर्धन गरिनेछ।
- (ग) बाल विवाह गर्ने तथा गराउने दुबैलाई कानूनको कठगारामा उभ्याईनेछ।
- (घ) यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसङ्ख्यक समुदायलाई समेटने गरि बजेटको व्यवस्था गरि उनीहरूको मूल प्रवाहीकरणका कार्यक्रम संचालन गरिनेछ।
- (ङ) लक्षित वर्ग एवम् समुदाय केन्द्रित व्यवसायिक सीपमूलक तालिम सञ्चालन गरि त्यस्ता वर्गको सशक्तिकरण गर्ने निति अवलम्बन गरिनेछ।
- (च) नगरपालिका भित्र नयाँ निर्माण हुन लागेका संरचनाहरू, सडक निर्माण, सरकारी भवनहरू, अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी, स्कुलहरू सबैलाई अपाङ्गमैत्री बनाउनमा पहल गरिनेछ।
- (छ) शिक्षाबाट विमुख बालबालिकालाई शिक्षाको पहुँच ल्याउने कार्यक्रम तय गरी विद्यालय उमेरका सम्पूर्ण बालबालिका शिक्षाको मुलधारामा ल्याइनेछ।
- (ज) पारिवारिक संस्कार एवम् पोषणको अवस्था सुधार गर्न टोल र वडा स्तरमा अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
- (झ) प्रत्येक वडामा रहेका महिला यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक समुदाय एवं अपाङ्गता भएकालाई आयाआर्जन सम्बन्धि तालिम दिई आयआर्जनमूलक व्यवसायमा अबद्धता गरिनेछ।
- (ञ) घरेलु तथा लैङ्गिक हिंसा न्यूनिकरण गर्न कानुनी एवं चेतनामूलक कार्यक्रममा जोड दिइनेछ।
- (ट) समाजमा कुसंस्कारको रूपमा रहेको बाल विवाह, छाउपडी प्रथालाई न्यूनिकरण गर्न टोल वडा एवम् नगरपालिका सतरमा चेतनामूलक कार्यक्रम गर्नका साथै कानुनी कार्वाहीलाई कडाईका साथ लागु गरिनेछ।

३. लैसअसास क्षेत्रका विद्यमान समस्या र चुनौतिहरू

लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरण बहुक्षेत्रगत सवाल हो। अहिले पनि विभिन्न खालका लैसअसास संग जोडिएका समस्याहरू रहेको तथ्य सवैलाई थाहा छ। यसको समस्यालाई विभिन्न आयामबाट हेर्न सकिन्छ। विगतमा विभिन्न मन्त्रालय तथा कार्यालयहरूले लैसअसास र अपाङ्गता सम्बन्धी नीति तथा मार्गदर्शन कानुनले विभिन्न सेवा सुविधा र सहूलियत दिएको भएपनि विभिन्न कारणले अझैपनि नीति तथा कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यन्वयन भएको देखिदैन। प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारले लैसअसास र अपाङ्गताको नीति तथा कार्यविधि बनाएर योजना, कार्यक्रम तथा बजेटको तर्जुमा गरि नसकेको विद्यमान अवस्थामा सो सम्बन्धी नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरूमा लैङ्गिक संवेदनशीलताको अभाव खड्किएको छ। त्यस्तै अपाङ्गता परिचयपत्र सेवा सुविधा हासिल गर्ने मुख्य द्वार भएतापनि स्थानीय निकायबाट सबै अपाङ्गता भएका व्यक्तिले परिचयपत्र प्राप्त गर्न सकेका छैनन्। स्थानीय निकायसँग सबै प्रकारका अपाङ्गता पहिचान गर्ने प्राविधिक ज्ञान र अपाङ्गताको मापन गर्ने उपयुक्त विधिको अभावको कारणले कतिपय जटिल प्रकृतिको अपाङ्गता पहिचानमा चुनौतिहरू छन्।

राज्य पुनरसंरचना पश्चात संघीय सरकारबाट अधिकार र कार्य हस्तान्तरण भएपनि लैङ्गिक समानता, तथा सामाजिक समावेशीकरण र अपाङ्गता सम्बन्धी पर्याप्त ज्ञानको अभावमा स्थानीय सरकारमा लैङ्गिक समानता, तथा सामाजिक समावेशीकरण र अपाङ्गतालाई अपेक्षा गरे अनुरूप व्यवस्थापन गर्न सकिएको छैन। ज्ञान, सिप र पर्याप्त सूचनाको अभावमा स्थानीय तहका अपाङ्गताका सवालहरूमा समन्वय गर्न तथा नीति र योजना निर्माणमा सहयोग गर्न गठित अपाङ्गता समन्वय समितिले अपाङ्गता परिचयपत्र बितरण बाहेक अन्य क्षेत्रमा कार्य गर्न सकिरहेको छैन। एकातिर भौगोलिक विकटताले अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई सेवा सुविधामा पहुँच प्राप्त गर्न धेरै कठिनाई भएको छ भने पालिका अन्तर्गतका सार्वजनिक भौतिक संरचना र सेवा प्रणालीहरू अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि पहुँचयुक्त नहुँदा उनीहरूलाई दैनिक हिँडडुल, सहभागिता लगायत सेवा सुविधा र अवसरहरू लिन धेरै कठिनाई र समस्या छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिले स्थानीय तहमा सबै खाले स्वास्थ्य र पुनर्स्थापना सेवाहरू पाउन सकेका छैनन्। विद्यालयका भौतिक संरचनाहरू पहुँचयुक्त नभएको र शिक्षण सिकाई विधिहरू पहुँचयुक्त नभएको कारणले अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू शिक्षाको उज्यालो घामबाट बञ्चित छन्। भौगोलिक विकटता, यातायातको अभावको कारण सबै अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू विद्यालय पुग्न सकेका छैनन्। अति अशक्त अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई पर्याप्त मात्रामा सामाजिक सुरक्षा, सहायक सामग्री र सहयोगी सेवा उपलब्ध गराउन सकिएको छैन। अपाङ्गता भएका व्यक्तिको रोजगारी र स्वरोजगारीका कार्यक्रमहरूमा न्यून पहुँच छ। समाजमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूप्रति विभिन्न प्रकारका नकारात्मक धारणा र विश्वासहरू छन् जसलाई निर्मुल पार्न जरूरी छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिको समुहभित्र पनि अटिजम, बौद्धिक अपाङ्गता, श्रवणदृष्टिविहीन, बहुअपाङ्गता, मनोसामाजिक अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अवस्था सबैभन्दा दयनीय छ।

अपाङ्गताको क्षेत्रमा काम गर्ने विभिन्न गैर सरकारी निकायहरूसँग समन्वय र सहकार्य प्रभावकारी हुन नसक्दा अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई एकिकृत रूपमा सेवा उपलब्ध गराउन सकिएको छैन। सांकेतिक भाषाको तालिम र दोभाषेको व्यवस्था न्यून हुँदा बहिरा व्यक्तिहरूले सञ्चार र शिक्षामा पहुँच प्राप्त गर्न सकेका छैनन्। नीति र योजना निर्माणमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको प्रतिनिधित्व अत्यावश्यक रहेको छ। अपाङ्गताको पहिचान प्रारम्भिक अवस्थामै गर्न र समयमै पुनर्स्थापना सेवा पुर्याउन विभिन्न चुनौति र कठिनाईहरू छन्। अपाङ्गताको सवाल विकासका सबै विषयगत क्षेत्रहरूसँग जोडिने भएतापनि सबै विकास कार्यक्रमहरूले यसलाई राम्रोसँग समेट्न सकेको छैन।

छायाँनाथ रारा नगरपालिकामा भने नीति तथा कार्यक्रमहरू महिला, बालबालिका तथा अपङ्गमैत्रि भएकोले महिला तथा पछाडि परेका वा पारिएका समुह, अपाङ्गता भएको व्यक्तिको आवश्यकता सम्बोधन गर्न सजिलो भएको छ।

नगरपालिकाले प्रदान गर्ने सेवा तथा सुविधाहरूमा महिला, दलित तथा पछाडि परेका समुदाय, अपाङ्गताको पहुँच र निर्णय गर्ने क्षमतामा विकास हुन गएकोले नगरपालिकाले तर्जुमा गर्ने योजना, कार्यक्रम तथा बजेट लैङ्गिक उत्तरदायी वा लैङ्गिक संवेदनशील, अपाङ्गतामैत्री हुन सकेको छ। नगरपालिकाको लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरणका प्रयासहरूमा महिला, दलित तथा पिछडिएका समूह, अपाङ्गताको सहभागिता रहेको देखिन सकिन्छ।

नगरपालिकाले लैसअसासको लागि राजनीतिक, प्रतिवद्धता, इच्छाशक्ति र स्रोत साधनको परिचालन तथा जनचेतना अभिवृद्धि गरि पालिकाका हरेक विकास योजना तथा कार्यक्रमहरूमा लैसअसासलाई मूलप्रवाहीकरण गर्ने सोच, ज्ञान र दक्षता भएका जनशक्तिको व्यवस्थापन, स्रोत साधनको परिचालन, अन्तरनिकाय समन्वय र सहकार्यलाई अझ प्रभावकारी बनाउने कार्य गर्नु पर्ने देखिन्छ।

नगरपालिकाका अधिकांश वस्तीहरूमा केही मात्रामा महिला हिंसा, दलित वस्तीमा कुटपिट, गालीगलौज, छुवाछुत, भेदभाव जस्ता जघन्य क्रियाकलाप भईरहेको देखिन्छ।

छायाँनाथ रारा नगरपालिकामा महिला, दलित, अपाङ्गता, जनजाती, न्यून आय भएका गरिब, पछाडी पारिएको समुदाय तथा वन्चितीकरण र बहिष्करणमा परेको समुदायको आर्थिक हैसियत उकास्ने कार्य जस्ता कार्य (जस्तै: वाढी पहिरो पिडितलाई राहत सामग्री वितरण, चिसोमा न्यानो कपडा वितरण, सुत्केरी महिलालाई पोषिलो खानेकुरा वितरण, आर्थिक सहयोग, किसान तथा पशुपालन गर्ने व्यक्तिहरूलाई विभिन्न सामग्री वितरण, जरिब तथा दलित समुदायका विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति तथा उच्च शिक्षा गर्नेलाई आर्थिक सहयोग, दलित समुदायमा विवाह गर्ने जोडीलाई आर्थिक सहयोग) गर्दै आएकोमा यहाँका व्यक्तिहरूले सो आर्थिक सहयोग तथा सामग्रीलाई सहि ढङ्गले प्रयोग तथा सही ठाउँमा सदुपयोग गर्न नसकेको कारण एउटा चुनौतिको रूपमा रहेको देखिन्छ।

छायाँनाथ रारा नगरपालिकाको वार्षिक नीति कार्यक्रम तथा वजेटको समीक्षा गर्दा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण प्रवर्धन गर्ने र अपाङ्गता भएको व्यक्तिहरूको अधिकारलाई सम्बोधन गर्ने खालका कार्यक्रम तथा वजेट समेत पर्याप्त नभएको देखिन्छ।

नगरपालिकाको अधिकांश कार्यक्रम र वजेट भौतिक पूर्वाधारमा केन्द्रित भएको छ। लक्षित वर्गको लागि आयआर्जन र स्वरोजगार तथा क्षमता विकासका लागि कार्यक्रम न्यून छन्। अपाङ्गता संरचनाहरू केही ठाउँमा अझ पूर्वाउन सकेको छैन, साथै अपाङ्गतामैत्री स्रोतसाधनको अभाव समेत रहेको देखिन्छ।

जसका कारण नगरपालिका र यस अन्तर्गतका कार्यालयहरू समेतको समन्वय र क्रियाशीलतामा यो नीति र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारका बारेमा सचेतना जगाउनु पर्ने दायित्व श्रृजना भएको छ।

नगरपालिका भित्र छरिएर रहेका वस्तिहरूमा समुदाय सम्म सेवा पुर्याउन विभिन्न योजना र संयन्त्रहरूको जरूरत पर्छ। अपाङ्गता भएका ब्यक्तिका परिवार, अभिभावक र समुदायलाई अपाङ्गता भएका ब्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी चेतना अभिवृद्धि गर्न र मानव अधिकारका उपभोग गर्ने हक अन्य नागरिक सरह हो भन्ने कुरा बुझ्न र बुझाउन अत्यन्त जरूरी छ।

त्यसैले आगामी वर्षमा लैंगिक समानता, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरणको क्षेत्रमा यथेष्ट कार्यक्रम र वजेट निकासी गरि प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु अहिले छायाँनाथ रारा नगरपालिकाको लागि मुख्य चुनौति बनेको छ।

४. लैसअसास रणनीतिको आवश्यकता र औचित्य:

नेपालको संविधान २०७२ लागू भएपछि, संघ, प्रदेश तथा स्थानीय सरकारले लैसअसास र अपाङ्गता क्षेत्रको सुधारका लागि प्रशस्त कार्यहरू कार्यान्वयन गर्दै आएको छ। छायाँनाथ रारा नगरपालिकामा पनि लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण र अपाङ्गताका विषयमा संविधानमा भएका व्यवस्थाहरूको कार्यान्वयन गर्न, संघीय शासन स्वरूप, विगतमा

निर्माण भएका नीति, नियम, ऐन कानून, कार्यविधि, लैसअसास र अपाङ्गता बारे राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय प्रतिवद्धता र नेपालले विगतमा भोगेका समस्या तथा चुनौतिहरूलाई मध्यनजर गर्दै तिनीहरूको समाधान गर्न स्थानीयस्तरमा नगरपालिका र गाउँपालिकाले प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न यो रणनीतिको आवश्यकता महसुस गरिएको हो।

संविधानले दिएका हकहरूको कार्यान्वयन गर्न तथा समानुपातिक समावेशी आधारमा र अपाङ्गमैत्री पालिका संरचनाका सबै अङ्गहरूमा महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मजदुर, किसान, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, पिछडिएका वर्ग र क्षेत्र सबैलाई सहभागी गराउने संवैधानिक व्यवस्थालाई नगरपालिका तहमा पनि प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न यो रणनीतिको आवश्यकता देखिएको छ।

सामाजिक विविधता बीचको असमानता, सामाजिक बञ्चितकरण, सामाजिक, आर्थिक तथा प्रशासनिक क्षेत्रमा रहेको पहुँचको अन्तरलाई न्यून गर्न पनि रणनीति चाहिएको हो।

संघीय सरकारबाट जारी भएका लैसअसास र अपाङ्गता सम्बन्धी विभिन्न नीति, कार्यविधि, निर्देशिकालाई स्थानीय तहमा स्थापित संरचनाहरू मार्फत कार्यान्वयन गरि अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रक्रिया र स्थानीय तहको कार्य सम्पादनमा लैसअसास संवोधन गर्ने गरी लैसअसास अवधारणा सँग नीतिगत र कार्यगत परिपूरक र सामन्जस्यता ल्याउन पनि रणनीतिको भूमिका महत्वपूर्ण हुने देखिन्छ।

महिला तथा बाल-बालिका र अपाङ्गता भएको व्यक्तिहरू माथि हुने सबै प्रकारका हिंसा, बेचबिखन, घरायसी कामकाज, गरिबी सम्बन्धी खण्डीकृत तथ्यांकको अभाव रहेको र लैङ्गिक समानता र महिला सशक्तिकरण र अपाङ्गता भएको व्यक्तिको अधिकारको लागि नियमति र चुस्त अनुगमन पद्धति बनाउन यो रणनीति प्रभावकारी हुनेछ।

महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, उत्पीडित वर्ग, पछाडि पारिएको वा परेको वर्ग, अल्पसंख्यक, सीमान्तीकृत किसान, श्रमिक, युवा, बाल-बालिका, ज्येष्ठ नागरिक, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, गर्भवस्थाका व्यक्ति, अशक्त वा असहाय आदिलाई शिक्षा, स्वास्थ्य सेवामा पहुँच, रोजगारी सिर्जना गर्ने क्षेत्रमा लगानी वढाउनुपर्ने अहिलेको आवश्यकता हो।

नगरपालिकाबाट तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिने सबै नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरूलाई लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता र सामाजिक समावेशीकरणको दृष्टिकोणबाट विश्लेषण गरी विशेष गरी महिला, दलित तथा पिछडिएका वर्ग, अपाङ्गता भएको व्यक्तिको आर्थिक, सामाजिक, राजनैतिक र सांस्कृतिक अवस्थामा सुधार गर्न प्रयास गर्नुपर्ने देखिन्छ।

नगरपालिका भित्र कार्यरत सरकारी कर्मचारीहरू, विभिन्न सञ्चालहरू, उपभोक्ता समिति, नीजि क्षेत्र, सामुदायिक संघ संस्था, सहकारी तथा गैरसरकारी संस्थाद्वारा सञ्चालित कार्यक्रम र बजेटलाई लैसअसास उत्तरदायी बनाउन र स्थानीय सरकारको योजना तर्जुमा प्रकृत्यामा मूलप्रवाहीकरण गर्न पनि यो रणनीति फलदायी हुनेछ।

महिला उपर हुने सबै किसिमका हिंसा तथा भेदभाव उन्मूलन गर्ने महासन्धि, प्रस्ताव नं १३२५ र १८२० कार्यान्वयन, वेइजिङ्ग घोषणा, अपाङ्गता सम्बन्धी बनेका वा जारी भएका माहासन्धिहरू र २०३० सम्मको लागि तय गरिएको दिगो विकासका लक्ष्यहरूको कार्यान्वयन प्रभावकारिता अभिवृद्धि गरि नगरपालिका तथा यस अन्तर्गतका संरचना, कार्यक्रम, योजना, अपाङ्गता मैत्रीयोजना, बजेट तथा आयोजनाको प्रत्येक चरणमा लैसअसासलाई योजनाबद्ध रूपमा मूलप्रवाहीकरण तथा स्थानीयकरण यथाशीघ्र गर्दै लैजान र एकरूपता कायम गर्न पनि यस रणनीति निर्माण गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को धारा ११ को उपधारा (३) द्वारा प्रदत्त अधिकार, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७५ को दफा १०२ तथा छार्याँनाथ रारा नगरपालिकाको प्रशासकीय कार्यविधि (नियमित गर्ने) ऐन, २०७४ को दफा ४ को अधिनमा रही छार्याँनाथ रारा नगरपालिकाको लागि आगामी पाँच वर्षे "लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरण रणनीति, २०८२" तयार गरिएको हो। यस नीतिको सफल कार्यान्वयनबाट सम्पूर्ण

नगरपालिकाबासीहरूले विभेद र हिंसारहित, अपाङ्गमैत्री समाजमा आत्मसम्मानपूर्वक जीवनयापन गर्न पाउने अवस्थाको सुनिश्चित गर्नेछ।

५. **नाम र प्रारम्भ:** (१) यो रणनीतिको नाम छायौंनाथ रारा नगरपालिकाकाको “लैंगिक समानता, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरण रणनीति, २०८२” हुनेछ।

(२) यो रणनीति छायौंनाथ रार नगरपालिकाको स्थानीय राजपत्रमा प्रकाशन भए पछि नगरपालिका भित्र लागू हुनेछ।

६. **परिभाषा:** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस रणनीतिमा,-

- (क) "लैसअसास" भन्नाले लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता र सामाजिक समावेशीकरण लाई सम्झनुपर्छ।
- (ख) "लैङ्गिक" भन्नाले समाजबाट निर्मित पुरुष र महिलाको भूमिका एवं पहिचानको साथै उनीहरू बीचको सामाजिक सम्बन्धलाई सम्झनुपर्छ।
- (ग) "सामाजिक वञ्चितकरण" भन्नाले औपचारिक नियम, ऐन, कानून आदि तथा परम्परा देखि चलिआएको अनौपचारिक मूल्य मान्यता बमोजिम लिङ्ग, जातजाति, धर्म आदि विभेदका कारणले सुविधाबाट वञ्चित भएको अवस्थालाई सम्झनुपर्छ।
- (घ) "सामाजिक समावेशीकरण" भन्नाले अवसर तथा स्रोत साधन उपभोग गर्नबाट वञ्चित भई जोखिममा परेका र स्तरयुक्त आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक जीवनयापन गर्नबाट वञ्चित भई गरिबी तथा सामाजिक रूपमा वञ्चितकरणमा परेका समूहहरूलाई विकास निर्माण र कार्यसम्पादनका प्रकृयाहरूमा सहभागी गराई उपलब्ध अवसर, स्रोत, साधन तथा आधारभूत अधिकार उपयोग गर्ने कुराको सुनिश्चिततालाई सम्झनुपर्छ।
- (ङ) "सामाजिक समावेशी बजेट" भन्नाले विभिन्न जातजाति, क्षेत्र, वर्ग र समुदाय, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिकहरूको आवश्यकतालाई सहभागिमुलक ढंगले सम्बोधन गर्दै समग्र विकास प्रक्रियालाई निजहरू प्रति उत्तरदायी बनाउने उद्देश्यले तर्जुमा गरिने बजेट तथा कार्यक्रमलाई जनाउँछ। सामाजिक समावेशी लक्ष्यलाई केन्द्रमा राखेर सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी विश्लेषण गरी आर्थिक स्रोतको सुनिश्चितता र उपलब्धिको समतामूलक वितरण र उपभोग हुने गरी तर्जुमा गरिएको बजेट समेत सम्झनुपर्छ।
- (च) "स्थानीयकरण" भन्नाले कुनै पनि विषय वा कार्यक्रमलाई स्थानीय ठाँउ विशेषको परिस्थिती वा अवस्था अनुसार ढाली त्यसको प्रभावकारी एवं अधिकतम उपभोग गर्ने प्रक्रिया सम्झनुपर्छ।
- (छ) "वञ्चित समुह" भन्नाले परम्परागत रूपमा लामो समयदेखि जातिय, आर्थिक, लैङ्गिक, अपाङ्गता, यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक एवम् भौगोलिक कारणले गर्दा पछि परेका महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेसी, अपाङ्ग, जेष्ठ नागरिक, बालबालिका एवम् दुर्गम क्षेत्रमा बसोबास गर्ने जनता सम्झनुपर्छ।
- (ज) "अल्पसंख्यक" भन्नाले संघीय कानून बमोजिम निर्धारित प्रतिशत भन्दा कम जनसंख्या रहेका जातीय, भाषिक र धार्मिक समूह सम्झनुपर्छ र सो शब्दले आफ्नै जातीय, धार्मिक र भाषिक विशिष्टता भएको, त्यसलाई बचाई राखे आकांक्षा रहेका, विभेद र उत्पीडन भोगेको समूह समेतलाई सम्झनुपर्छ।

- (झ) “सीमान्तीकृत” भन्नाले राजनीतिक, आर्थिक र सामाजिक रूपले पछाडि पारिएका, विभेद र उत्पीडन तथा भौगोलिक विकटताको कारणले सेवा सुविधाको उपभोग गर्न नसकेका वा त्यसबाट वञ्चित रहेका संघीय कानून बमोजिमको मानव विकासको स्तर भन्दा न्यून स्थितिमा रहेका समुदाय सम्झनुपर्छ र सो शब्दले अतिसीमान्तीकृत र लोपोन्मुख समुदाय समेतलाई सम्झनुपर्छ।
- (ञ) “लैङ्गिक समता” भन्नाले अवसर र न्यायबाट वञ्चित महिला वा पुरुषलाई थप अवसर दिएर समतामूलक स्थितिको निर्माण गर्न गरिने विशेष प्रयासलाई सम्झनुपर्छ।
- (ट) “लैङ्गिक समानता” भन्नाले महिला र पुरुषबीच सबै क्षेत्र र तहमा समान अवसर र समान लाभ हासिल गर्न गरिने विशेष प्रयासलाई सम्झनुपर्छ।
- (ठ) “लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण” भन्नाले महिला तथा पुरुष र विभिन्न सामाजिक समुहहरू बीचको असमान शक्ति सम्बन्धलाई पुनः सन्तुलित गर्न तथा हरेक प्रकारका सामाजिक पहिचान भएका व्यक्तिहरूका लागि समान अधिकार, अवसर एवं सम्मान सुनिश्चित गर्नका लागि आवश्यक कदम चाल्नुपर्ने विषयलाई सम्झनुपर्छ।
- (ड) “सार्वजनिक परीक्षण” भन्नाले वित्तिय सूचना सहितको कार्यक्रम प्रकाशित गरेर सेवाग्राही तथा सरोकारवालाहरू प्रति सेवाप्रदायकको जवाफदेहिता र पारदर्शिता कायम गर्दै सुशासन अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले अपनाइने विधिलाई सम्झनुपर्छ।
- (ढ) “सामाजिक परीक्षण” भन्नाले संस्थाद्वारा सञ्चालित कार्यक्रमको सामाजिक, आर्थिक तथा वातावरणीय लाभ एवं मापदण्डहरूको लेखाजोखा सहित सामाजिक रूपमा प्रदर्शन गर्ने प्रकृतिलाई सम्झनुपर्छ।
- (ण) “लक्षित वर्ग वा समूह” भन्नाले आर्थिक रूपमा विपन्न वर्गका महिला एवं बालबालिका तथा आर्थिक र सामाजिक रूपमा पिछडिएका वर्गहरू (सबै जातजातिका विपन्न वर्गहरू, जेष्ठ नागरिक, यौनिक अल्पसंख्यक, आदिवासी जनजाति, दलित, पिछडिएको वर्ग, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, अल्पसंख्यक तथा सीमान्तकृत समुह आदिको) एवं नेपाल सरकारले लक्षित समूह भनी तोकेका वर्ग एवं समुदाय सम्झनुपर्छ।
- (त) “एल.जी.बी.टी.आई” भनेको समलिंगी महिला, पुरुष, उभयलिंगी, तेस्रो लिंगी, पहिचान भन्दा भिन्न लैंगिक रुची र व्यवहार हुनेहरू र अपूर्ण वा द्वेत लिंगीलाई सम्झनुपर्छ।
- (थ) “अपाङ्गता भएका असहाय व्यक्ति” भन्नाले आफ्नो सम्पत्ति नभएका, स्याहार सुसार गर्ने परिवारका सदस्य वा संरक्षक नभएका वा आफै रोजगार गरी जीवनयापन गर्न नसक्ने अपाङ्गता भएका व्यक्ति सम्झनुपर्छ।
- (द) “अपाङ्गता भएका व्यक्ति” भन्नाले शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक वा इन्द्रिय सम्बन्धी दीर्घकालीन अशक्तता, कार्यगत सीमितता (फड्सनल इम्पेरिमेन्ट) वा विद्यमान अवरोधको कारण अन्य व्यक्तिहरूसँग समान आधारमा पूर्ण र प्रभावकारी ढङ्गले सामाजिक जीवनमा सहभागी हुन बाधा भएका व्यक्ति सम्झनुपर्छ।

७. दीर्घकालिन सोच:

- (क) छायौंनाथ रारा नगरपालिकामा लैङ्गिक, जातीय तथा क्षेत्रीय भेदभावमुक्त लैङ्गिकमैत्री, समावेशी, समतामूलक, समृद्ध र न्यायपूर्ण समाजको निर्माण गर्ने।

- (ख) समाजमा विद्यमान रहेका लैंगिक तथा सामाजिक मूल्य, मान्यता, संस्कार र व्यवहारमा सकारात्मक रूपान्तरण ल्याउने
- (ग) नगरपालिकामा लैसअसास उत्तरदायी वातावरण सृजना गरी महिला तथा वन्चितीकरणमा परेका समूहहरूलाई समग्र विकास प्रक्रियाको मुलप्रवाहीकरणमा योगदान बढाउने।
- (घ) छायौंनाथ रारा नगरपालिकामा बसोबास गर्ने अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्पन्न, मर्यादित तथा सम्मानीत जीवन सुनिश्चित गर्नु।
८. **सोचको परिदृश्य:** लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता र सामाजिक समावेशिकरणले सबै मानव अधिकारको समान उपयोग गर्न पाउनेछन्। उनीहरूप्रतिको असमान व्यवहार र भेदभाव न्यूकरण भई समावेशी समाजमा समान हैसियतको नागरिक भई सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक तथा राजनैतिक क्षेत्रमा सकृय सहभागिता बढनेछ।
९. **लक्ष्य:** (१) यो रणनीतिको मुख्य लक्ष्य आगामी पाँच वर्षमा छायौंनाथ रारा नगरपालिकामा रहेको लैंगिक तथा सामाजिक विभेदहरू तथा कुरितीहरू हटाई महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू, बालबालिका तथा वन्चितीकरणमा परेका सबै समुदायहरूलाई सरकारी सेवा सुविधामा समान पहुँच उपलब्ध गराउने रहेको छ।
- (२) छायौंनाथ रारा नगरपालिकाको सबै नीति, कानून, योजना र बजेटलाई लैसअसासमैत्री बनाई महिला तथा वन्चितीकरण र बहिष्करणमा परेका समूहहरू, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई विकासको मुल प्रवाहमा ल्याई समतामुलक समाजको स्थापना गर्ने मुल लक्ष्य रहेको छ।
- (३) छायौंनाथ रारा नगरपालिकामा बसोबास गर्ने अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सेवा, सुविधा र अवसरमा व्यापक पहुँच पुर्याउने र सबै अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई सामाजिक सुरक्षाको दायरामा ल्याउने।
- (४) निर्णय प्रकृत्यामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अर्थपूर्ण सहभागिता र प्रतिनिधित्व र सामाजिक तथा आर्थिक शसक्तिकरण।
- (५) अपाङ्गता समावेशी संरचना, प्रणाली र सेवा सुविधा हासिल गर्ने।
१०. **उद्देश्यहरू:** (१) यस रणनीतिको मुख्य उद्देश्य लैसअसास अवधारणा सरलीकृत रूपमा स्थानीयकरण गरि नगरपालिकाले गर्ने सम्पूर्ण विकास योजना तथा कार्यक्रमलाई लैसअसास उत्तरदायी र दिगो बनाउन आर्थिक श्रोतको सुनिश्चिता, उपलब्धीको समतामूलक वितरण र उपयोगी बनाउने रहेको छ। यसका विशिष्ट उद्देश्यहरू निम्न छन्।
- (क) महिला, बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक तथा सिमान्तकृत व्यक्तिहरूको समग्र अधिकारको संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्नु।
- (ख) महिला, बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक तथा सिमान्तकृतमैत्री वातावरण सिर्जना गर्नु।
- (ग) नगरपालिकाका सबै कानून नीति योजना अपाङ्गमैत्री वा अपाङ्गता समावेशी बनाउनु।
- (घ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको आधारभूत सेवा सुविधा र अपाङ्गता भएकै कारणले पाउने सेवा सुविधा र अवसरमा समान पहुँच सुनिश्चित गराउनु।
- (ङ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सामाजिक सहभागिता, सार्वजनिक सहभागिता र निर्णय प्रकृत्यामा सहभागितामा अभिवृद्धि गर्नु।
- (च) अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि सहभागिता, शिक्षा, सञ्चार लगायतका क्षेत्रमा सामना गर्नुपर्ने अवरोधहरूलाई न्यूनीकरण गर्नु।

- (छ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, पुनर्स्थापना र सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रममा पर्याप्त पहुँच सुनिश्चित गर्नु।
- (ज) अपाङ्गता भएका बालबालिकाको शिक्षा, स्वास्थ्य र पोषणमा पहुँच पुर्याइ उचित सामाजिक संरक्षण प्रदान गर्नु।
- (झ) अपाङ्गता भएका महिलाको यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्यको प्रवर्धन गर्ने र उनीहरूमाथि हुने यौनजन्य तथा अन्य प्रकारका हिंसाको न्यूनिकरण गर्नु र न्यायमा पहुँच वृद्धि गर्नु।

११. **लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता र सामाजिक समावेशीकरण रणनीतितक योजना निर्माणका विधि तथा प्रक्रिया:** (१) छायौँनाथ रारा नगरपालिकाको लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता र सामाजिक समावेशीकरण रणनीति योजना नगरपालिकाको मार्गनिर्देशनमा विविध क्षेत्रमा संलग्न सरोकारवाला बिच गरिएको परामर्शबाट तयार पारिएको हो। कार्यपालिकाका पदाधिकारीहरू र कर्मचारीबाट लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता र सामाजिक समावेशीकरण रणनीतिक योजना निर्माणमा अग्र भूमिका निर्वाह गरेको छ। नगरपालिकाको लैसअसास मूलप्रभाविकरण रणनीति तर्जुमाका लागि देहायका विधिहरू अवलम्बन गरिएको छ।

- (क) **दस्तावेज अध्ययन:** कार्यपालिकाबाट तोकिएका सदस्य तथा कर्मचारी र विज्ञ टिलीले नेपालको संविधान, १६ औँ पञ्चवर्षिय योजना, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनमा भएको लैसअसास सम्बन्धी प्रावधानहरू, दिगो विकासका लक्ष्यहरू, राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय प्रतिबद्धताहरू, लैङ्गिक समानता नीति, २०७७, स्थानीय सरकारको समावेशीकरण नीति, २०७८, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी ऐन, २०७४ तथा यस संग सम्बन्धित दस्तावेजहरू, कर्णाली प्रदेशको प्रथम आवधिक योजना तथा नगरपालिकाको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम, वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन आदि अध्ययन गरियो।
- (ख) **मुख्य सरोकारबाट जानकारी:** नगरपालिका प्रमुख, उपप्रमुख, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, महिला तथा बालबालिका शाखा, सामाजिक विकास शाखा र न्यायिक समितिका साथै लैसअसासको क्षेत्रका कार्यरत विभिन्न संघसंस्था प्रमुखहरू संग अन्तर्बार्ता र छलफल गरी जानकारी संकलन गरियो।
- (ग) **परामर्श कार्यशाला:** नगरपालिका प्रमुख, उपप्रमुख, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, महिला तथा बालबालिका शाखा, सामाजिक विकास शाखा, न्यायिक समितिका तथा विषयगत शाखा प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू, लक्षित समुहका प्रतिनिधिहरूको उपस्थितिमा एक दिने लैसअसासको बारेमा छलफल तथा लैसअसासको पालिका र वडा स्तरीय कार्यान्वयन समिति गठन गरियो र पालिकाका सबै दस्तावेज अध्ययन गरियो। एक दिने कार्यशाला गोष्ठीको आयोजना गरियो। उक्त कार्यशालामा समुहगत छलफलबाट नगरपालिकाको अवस्था विश्लेषण, सवाल पहिचान तथा लक्षित समुहहरूको नक्साङ्कन गरी प्राथमिकीकरण गरियो।
- (घ) **लक्षित वर्ग केन्द्रित छलफल:** कार्यशाला गोष्ठीको छलफल र समूहगत कार्यबाट प्राथमिकतामा परेका तीन वटा लक्षित समुहहरू सँग (अपाङ्गता भएका व्यक्ति, जनजाती र दलित महिला) छलफल गरियो। समुह केन्द्रित छलफलबाट समुदायमा रहेका लक्षित वर्गको अवस्था र आवश्यकताको बारेमा जानकारी संकलन गरियो।
- (ङ) **मस्यौदा प्रस्तुतिकरण बैठक:** माथि उल्लेख भए अनुसार विधिद्वारा प्राप्त सूचनाको विश्लेषणको आधारमा तयार पारिएको मस्यौदा रणनीति योजना बारे नगरपालिका, जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीहरूको बैठकमा प्रस्तुत गरी छलफलबाट प्राप्त सुझावलाई समावेश गरी अन्तिम रूप दिइएको छ।

१२. **सरोकारवालाहरूको विश्लेषण:** लैसअसासको रणनीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन तथा यस क्षेत्रमा काम गर्नको लागि विभिन्न सरकारी तथा गैर सरकारी दातृ साझेदारीहरू, सामुदायिक संस्थाहरू र नागरिक संस्थाहरू नै मुख्य सरोकारवाला हुन। नगरपालिकाका क्षेत्रमा लैसअसास रणनीति तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्न निम्न बमोजिम सरोकारवालाहरू रहेका छन्।

क्र.स.	लैसअसास क्षेत्रमा काम गर्ने मुख्य सरोकारवाला	लैसअसास मुलप्रभाविकरणको लागि सरोकारवालाको भुमिका
१	छायाँनाथ रारा नगरपालिका	<ul style="list-style-type: none"> लैसअसास सम्बन्धी नीति, रणनीति, कार्यविधि, कार्ययोजना निर्माण गर्ने लैसअसासको लागि आवश्यक बजेट विनियोजन गर्ने योजना, कार्यक्रम तथा बजेटको अनुगमन तथा मुल्याङ्कन गर्ने
२	लैसअसास कार्यान्वयन समिति	<ul style="list-style-type: none"> नगरपालिकामा निर्माण हुने सबै प्रकारका ऐन, कानून, कार्यविधि, योजना र अन्य प्रकाशित दस्तावेजमा लैसअसासको विषयवस्तुको समावेश गरी मुलप्रवाहीकरण गर्न योजना र बजेट तर्जुमा गर्दा लैसअसास समस्या समाधान हुने गरी उत्तरदायी बनाउन प्राविधिक सहयोग गर्ने लैसअसास सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि योजना तयार गरी लागु गराउने लैसअसास रणनीतिलाई प्रभावकारि रूपमा कार्यान्वयन गर्न नेतृत्वदायी भुमिका निर्वाह गर्ने र अन्य निकाय तथा सरोकारवाला संग प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य गर्न
३	न्यायिक समिति	<ul style="list-style-type: none"> नगरपालिकाका तहमा आएका आफ्ना अधिकार क्षेत्र भित्रमा सवालहरूमा निर्णय गर्ने र अन्य मुद्दाहरूमा सम्बन्धित निकयमा सिफारिस गर्ने सबै वडाहरूमा मेलमिलाप केन्द्र संचालन गर्ने
४	महिला, बालबालिका शाखा	<ul style="list-style-type: none"> लैसअसास सम्बन्धी बनेका नीति, रणनीति, निर्देशिका र कार्यविधिहरूको कार्यान्वयन गराउने महिला बालबालिका तथा लक्षित वर्गको क्षमता विकास कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने। अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको क्षेत्रमा गरिएको बजेट विनियोजनको समय मै कार्यान्वयन गर्ने

		<ul style="list-style-type: none"> • लैसअसासको शीर्षकमा विनियोजन भएको बजेटको समयमा नै खर्च गर्ने • लैसअसासको लागि भएका राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रावधानहरू र प्रतीबद्धताहरूबारे कर्मचारी तथा पदाधिकारीहरूलाई सचेतिकरण गरी कार्यान्वयनमा ल्याउन नेतृत्वदायी भूमिका खेल्ने, • यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक समुदाय सम्बन्धि सचेतना फैलाउन विद्यालय तह र समुदाय स्तरमा कार्यक्रम संचालन गर्ने
५	वडा समिति	<ul style="list-style-type: none"> • वडातहको लैसअसास सम्बन्धी खण्डिकृत तथ्याङ्क संकलन र व्यवस्थापन गर्ने • टोल स्तरमा लैसअसास सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम गर्ने, • योजना छनोट प्रकृत्यामा महिला, यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक समुदाय, अपाङ्गता भएका व्यक्ति एवं अन्य सबै लक्षित वर्ग सँग छुट्टाछुट्टै छलफल गरी उनीहरूको व्यवहारिक र रणनीतिक आवश्यकताको आधारमा योजनाको प्राथमिकिकरण गर्न
६	इलाका प्रहरी कार्यालय	<ul style="list-style-type: none"> • घरेलु हिंसा, यौनजन्य वा अन्य लैङ्गिक हिंसाको उजुरीको सुनुवाई गरी पीडितलाई संरक्षण र दोषि उपर कारवाही गर्ने,
७	नागरीक समाज (यूवा क्लब, बाल क्लब, महिला समूह, आमा समूह, गैर सरकारी संघसंस्थाहरू)	<ul style="list-style-type: none"> • महिला, बालबालिका, युवा, यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक समुदाय, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू लगायत अन्य सबै लक्षित वर्ग र बञ्चितिकरणमा परेका समूहका लागि सामाजिक परिचालनका क्रियाकलापहरूमा सहयोग गर्ने • सामाजिक विभेद तथा कुरिती विरुद्ध आवाज उठाउने र जनचेतनामुलक कार्यक्रम गर्ने, • समावेशी सवालमा आवाज उठाउने र कार्यगत सिकाईको अभिलेखिकरण गर्ने
८	सहकारी संघसंस्थाहरू	<ul style="list-style-type: none"> • महिला बालबालिका, यूवा, यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक समुदाय, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू लगायत अन्य सबै लक्षित वर्ग तथा बञ्चितिकरणमा परेका समूहहरूका लागि आर्थिक प्राविधिक र व्यवसायीक सहयोग पुर्याउने • उद्मशिलता विकासको लागि लगानी गरी उत्पादित वस्तुको बजारीकरणको व्यवस्था गर्ने • महिला तथा विपन्न समूहो उद्मशिलता विकासका लागि लगानी तथा क्षमता विकास गर्ने

९	समुदाय	<ul style="list-style-type: none"> कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि साझेदारी रूपमा काम गर्ने समाजमा विद्यमान विछेदकारी प्रचलनका विरुद्ध अवाज उठाउने र छलफल गराउन सहयोग गर्ने सेवा प्रादायक निकाय, संघसंस्थाको व्यवहार, कार्यशैली एव. क्रियाकलापहरूको निगरानी गर्ने
१०	जिल्ला प्रहरी कार्यालय र जिल्ला प्रशासन कार्यालय	<ul style="list-style-type: none"> हिंसा पीडितको उजुरी लिने, पीडितको संरक्षण गर्ने घटनाको अनुसन्धान गरी प्रमाणको आधारमा पीडक विरुद्ध अदालतमा मुद्दा दर्ता गर्ने
११	जिल्ला अदालत	<ul style="list-style-type: none"> सिसा पीडितलाई न्याय दिने महिला, बालबालिका, यूवा, यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक समुदाय, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू लगायत अन्य सबै लक्षित वर्ग र बञ्चितकरणमा परेका समूहहरू साथै नागरिक अधिकारको रक्षा गर्ने

१३. **नगरपालिका र वडागत रूपमा लैसअसासमा प्रमुख समस्या तथा सवालहरू:** (१) छायौंनाथ रारा नगरपालिका र यस भित्र रहेका वडाहरूमा लैसअसास प्रमुख समस्या तथा सवालहरू देहाय अनुसार रहेको छ।

- (क) अपाङ्गता सम्बन्धी नीति भए पनि लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण सम्बन्धी नीति, कार्यविधि तथा रणनीति नहुनु,
- (ख) नगरपालिकाको नीति, कार्यविधि, योजना छनोट तथा बजेट तर्जुमा प्रकृत्यामा महिला, यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक समुदायका प्रतिनिधि, अपाङ्गता भएका व्यक्ति लगायत अन्य सबै लक्षित वर्गको अपेक्षाकृत पहुँच नहुनु,
- (ग) नगरपालिकाको योजना तर्जुमा प्रकृत्यामा महिला, यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक समुदायका प्रतिनिधि, अपाङ्गता भएका व्यक्ति लगायत अन्य सबै लक्षित वर्गको व्यवहारिक तथा रणनीतिक आवश्यकताको पहिचान अपेक्षाकृत रूपमा नहुनु,
- (घ) दलित महिला, अपाङ्गता भएका महिला, सिमान्तकृत र पिछडिएको समुदायको आर्थिक अभाव, लैङ्गिक हिंसा, घरेलु हिंसा, सामाजिक कुरीति र कुप्रथाको अन्त्य नहुनु,
- (ङ) लैङ्गिक तथा अपाङ्गतामैत्री, उत्तरदायी बजेट विनियोजन भएपनि, नियमित रूपमा लैसअसास परिक्षण नहुनु,
- (च) नगरपालिकाको लैसअसास सम्बन्धी विस्तृत खण्डकृत तथ्याङ्कको संकलन र अद्यावधिकको अभाव हुनु,

१४. **रणनीतिक योजनाको मुख्य मान्यता तथा सिद्धान्तहरू:** (१) देहायका सिद्धान्तका आधारमा लैसअसास रणनीतिक योजना तर्जुमा गरिएको छ।

- (क) **विभेदरहित (Non discrimination):** यो रणनीति कार्यान्वयनका सिलशिलामा महिला, पुरुष, यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक समुदाय, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका नागरिक, पिछडिएका क्षेत्र तथा समुदाय, जातजाती, आर्थिक, सामाजिक अवस्था वा अन्य कुनै पनि आधारमा भेदभाव गरिने छैन।
- (ख) **सारभूत समानता (Substantive equality):** यो रणनीतिले लैङ्गिक समानताको सवालमा सारभूत समानता जस्तै भूमिका, उत्तरदायित्व, अधिकार र परिणाममा समानताको सिद्धान्तलाई आत्मसात गरेको छ।
- (ग) **कोही पछाडि नछुटुन् (Leave no one behind):** यस रणनीतिले दिगो विकास लक्ष्य अनुसार कोही पनि पछाडि नछुटुन् भन्ने अवधारणालाई अवलम्बन गरेको छ।
- (घ) **प्रभावकारी सहभागिता (Meaningful Participation):** यो रणनीतिले नगरपालिकाको हरेक विकास कार्यक्रममा सबै लिङ्ग, वर्ग, जातजाती, अपाङ्गता, क्षेत्र तथा समुदायको समावेशी समानुपातिक आधारमा अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गरेको छ।
- (ङ) **उत्तरदायित्व तथा जवाफदेहिता (Responsibility and Accountability):** यो रणनीतिक योजना कार्यान्वयनको क्रममा आउन सक्ने हरेक अवस्थामा नगरपालिकाका प्रतिनिधि तथा कर्मचारीहरू सम्बन्धित क्षेत्रका जनतासँग जवाफदेही हुनुपर्ने कुरालाई अङ्गीकार गरेको छ।
- (च) **साझेदारीता र सहकार्य (Partnership and Cooperation):** यो रणनीतिको सफल र प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि जैसजसास क्षेत्रमा कार्यरत सरोकारवालाहरूसँग समन्वय, साझेदारीता र सहकार्यलाई प्राथमिकतामा राखिएको छ।
- (छ) **शून्य सहनशिलता (Zero Tolerance):** यो रणनीतिले नगरपालिका भित्र हुने लैङ्गिक, अपाङ्गता तथा सबै प्रकारका विभेद र हिंसाका घटनाहरूमा शून्य सहभागिताको नीति अङ्गीकार गरेको छ।
- (ज) **कसैलाई पनि हानी नपुर्याउने (Do No Harm):** यो रणनीतिले कसैलाई पनि हानी वा क्षति नपुर्याउने सिद्धान्त अवलम्बन गरेको छ।

१५. **रणनीति र कार्यनीति:**

रणनीति	नीति तथा कार्यनीति
उद्देश्य १ महिला, बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, ज्येष्ठ नागरिक तथा सिमान्तकृत व्यक्तिहरूको समग्र अधिकारको संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्नु।	१. लैङ्गिक समानता सम्बन्धी नीति तर्जुमा, विद्यमान कानून तथा कार्यक्रममा पुनरावलोकन गरिनेछ। २. महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका हिंसा, शोषण र विभेद नियन्त्रण सम्बन्धी कानुनी उपचार प्रणालीलाई सहज, छिटो र पहुँयोग्य बनाईनेछ। ३. आर्थिक रूपले विपन्न र सामाजिक रूपले पछाडी परेका महिलाहरूको आर्थिक सशक्तीकरण र सामाजिक रूपान्तरणलाई प्राथमिकता दिईनेछ। ४. नीति निर्माण, योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मुल्यांकनमा
१. लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट र शासन व्यवस्थालाई संस्थागत गर्ने	

रणनीति	नीति तथा कार्यनीति
	महिलाको सहभागिता वृद्धि गरि नेतृत्व तहमा ल्याईनेछ।
२. विपन्न, अपाङ्गता भएका, असाय, अनाथ, विशेष संरक्षण को आवश्यकता भएका बालबालिका तथा किशोर किशोरीको उचित संरक्षणको वातावरण निर्माण गर्ने।	५. बालबालिका तथा किशोरकिशोरीहरू विरुद्ध हुने हिंसा, बाल यौनदुर्व्यवहार, बालश्रम, बालविवाह, बलत्कार, बेचबिखन जस्ता अपराध विरुद्ध कानून सुधार गरी शुन्य सहनशिलताको नीति अबलम्बन गरिनेछ। ६. ईन्टरनेटको दुरुपयोगबाट बालबालिका माथि पर्ने सबै खालका नकरात्मक असरहरू न्यूनीकरण गर्ने उपायहरूको खोजी गरी कार्यान्वयनमा ल्याईनेछ।
३. जेष्ठ नागरिकको लागि हेरचाह, स्याहार सुसार र उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्ने।	७. जेष्ठ नागरिकको आर्थिक तथा सामाजिक हक अधिकार संरक्षणको लागि जेष्ठ नागरिक संरक्षण नीति तर्जुमा गरिनेछ। ८. स्याहार सुसार गर्ने मानिस नभएका जेष्ठ नागरिकहरूको लागि स्याहार केन्द्र स्थापना गरिनेछ। ९. जेष्ठ नागरिकहरूको घैरदेलोमा उपचारको व्यवस्था मिलाईनेछ।
४. सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको हक अधिकार संरक्षण गर्न आवश्यक नीति निर्माण गरि प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने।	१०. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू प्रति गरिने विभिन्न प्रकारको अन्ध विश्वास, विभेद र सबै प्रकारका हिंसा नियन्त्रण र निराकरण गर्न कार्यक्रम संचालन गरिनेछ। ११. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि स्याहार केन्द्र स्थापना गरिनेछ। १२. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि अध्ययनको व्यवस्था मिलाईनेछ। १३. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको आर्यार्जन तथा स्वरोजगारको लागि उद्यमशिला कार्यक्रम तथा तालिम दिईनेछ।
उद्देश्य २ महिला, बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक तथा सिमान्तकृतमैत्री वातावरण सिर्जना गर्नु।	
५. लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून तथा मापदण्डको निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने।	१४. लैंगिक समानता तथा सशक्तीकरण मापन सूचकहरू तयार गरी अनुगमन तथा मुल्यांकन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाईनेछ। १५. महिलालाई व्यवसाय संचालन तथा आयमुलक कार्य गरी स्वरोजगार तथा उद्यमशिलता विकास गर्न सहूलियतपूर्ण ऋण तथा वित्तिय पहुँचको व्यवस्था मिलाईनेछ।
६. बालमैत्री तथा किशोर किशोरीमैत्री वातावरणको विकास गर्ने	१६. बालमैत्री स्थानीय शासन लागू गरिनेछ।
७. जेष्ठ नागरिकको सुरक्षा र सहजताको लागि सामाजिक सुरक्षा सेवा वृद्धि गर्ने।	१७. जेष्ठ नागरिकलाई सम्मान, आदर र सहजताका लागि विभिन्न सेवा र सुविधामा विशेष छुट र सहूलियतको व्यवस्था गरिनेछ। १८. जेष्ठ नागरिकको ज्ञान, सिप र अनुभवलाई उपयोग गर्ने अवसर प्रदान गर्नुका

रणनीति	नीति तथा कार्यनीति
	साथै अन्तरपुस्ता अनुभव हस्तान्तरण कार्यक्रम संचालन गरिनेछ। १९. सामाजिक सुरक्षा भत्ता घरदैलोमा पुर्याउने व्यवस्था मिलाइने छ।
८. लक्षित वर्गको पहुँच बढ्ने गरि सार्वजनिक निर्माण तथा सुधार गर्ने।	२०. भौतिक संरचना, पुर्वाधार तथा यातायातका साधनहरू र सेवा सुविधा अपाङ्गमैत्री बनाइनेछ। २१. शिक्षण सिकाई पद्धति अपाङ्गमैत्री बनाई गुणस्तरीय शिक्षामा सबै अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको पहुँच वृद्धि गरिनेछ।
उद्देश्य ३ नगरपालिकाका सबै कानून नीति योजना अपाङ्गमैत्री वा अपाङ्गता समावेशी बनाउनु।	
९. अपाङ्गता सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धी, अपाङ्गता सम्बन्धी संघीय तथा प्रादेशिक कानून र नीति अनुकूल हुने गरि छायौँनाथ रारा नगरपालिकाका नीतिहरूमा संशोधन गर्ने र अपाङ्गताका सवालहरू समावेश गराउने।	२२. नगरपालिकाले निर्माण गरि लागु गरेका नीति तथा कार्यक्रमहरू अपाङ्गताको परिप्रेक्षबाट पुनरावलोकन गरिनेछ र अपाङ्गताका सवालहरू समावेश गरिनेछ। २३. संघीय कानूनहरूले गरेका व्यवस्थाहरूलाई स्थानीय कानून र नीतिहरूमा समावेश गरिनेछ। २४. स्थानीय सरकारले निर्माण गर्ने अपाङ्गता सम्बन्धी कानून, नीति र कार्यक्रमहरू अपाङ्गता भएका व्यक्तिका संस्थाका प्रतिनिधि र सेवा प्रदायकहरूसँग परामर्श गरि निर्माण गरिनेछ।
उद्देश्य ४ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको आधारभूत सेवा सुविधा र अपाङ्गता भएकै कारणले पाउने सेवा सुविधा र अवसरमा समान पहुँच सुनिश्चित गराउनु।	
१०. छायौँनाथ रारा नगरपालिकामा रहेका अपाङ्गता भएका व्यक्तिको खण्डिकृत तथ्याङ्क संकलन गर्ने र परिचयपत्र वितरणलाई प्रभावकारी बनाउन समन्वय समिति र अन्य सम्बन्धित कर्मचारीको क्षमता विकास गर्ने।	२५. तथ्याङ्क संकलन गर्नको लागि उपयुक्त विधि र पद्धति उपयोग गरिनेछ। २६. स्थानीय तहमा वासिङ्टन समुह प्रश्नावलीको प्रयोग गरि अपाङ्गता सम्बन्धी तथ्याङ्क लिन सक्ने र यसको विश्लेषण गर्न सक्ने जनशक्ति तयार गरिनेछ। २७. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको खण्डिकृत तथ्याङ्क राखिनेछ। २८. परिचयपत्र वितरणको लागि समन्वय समितिको क्षमता विकास गरिनेछ र नगरपालिकाको कार्यालयमा उपस्थित भएर परिचयपत्र लिन नसक्ने अवस्थाका अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई घुम्ति शिवीर मार्फत घरमै परिचयपत्र पुर्याउने व्यवस्था मिलाइनेछ।
१०. छायौँनाथ रारा नगरपालिकाको आम नागरिकलाई सेवा प्रवाह गर्ने प्रकृया र प्रणालीलाई अपाङ्गता मैत्री बनाउने,	२९. नगरपालिकाका कर्मचारीहरूलाई अपाङ्गता समावेशी सेवा प्रवाह सम्बन्धी तालिम दिइनेछ ३०. नगरपालिकाले प्रवाह गर्ने सेवामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई प्राथमिकता दिइनेछ र अपाङ्गता सम्बन्धी एक सहायता कक्ष स्थापना गरिनेछ।

रणनीति	नीति तथा कार्यनीति
<p>कर्मचारीहरूको क्षमता विकास गर्ने, अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई सेवामा प्राथमिकता दिने र शारीरिक, मानसिक वा इन्द्रिय सम्बन्धी अवस्थाको कारणले चाहिने सेवाहरू जस्तै थेरापी, परामर्श, प्रेशण सेवा, शिघ्र पहिचान, सहायक सामाग्री, सहयोगी सेवा, सांकेतिक भाषा, अभ्यस्थता (Habilitation) सम्बन्धी तालिम लगायत, उपलब्ध गराउने वातावरण बनाउने।</p>	<p>३१. थेरापी, परामर्श, प्रेशण सेवा, शिघ्र पहिचान, पुनर्स्थापना जस्ता सेवाहरू स्थानीय तहमा उपलब्ध गराइनेछ।</p>
<p>उद्देश्य ५ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सामाजिक सहभागिता, सार्वजनिक सहभागिता र निर्णय प्रकृत्यामा सहभागितामा अभिवृद्धि गर्नु।</p>	
<p>११. छायौँनाथ रारा नगरपालिका अन्तर्गतका सबै भौतिक संरचनाहरू जस्तै विद्यालय, सडक, मठमन्दिर, सार्वजनिक भवन, सार्वजनिक शौचालय, मनोरञ्जन स्थल, सरकारी कार्यालयहरू लगायतलाई अनिवार्य रूपमा अपाङ्गता मैत्री बनाउन नेपाल सरकारले तोकेको पहुँचयुक्तता सम्बन्धी मापदण्ड कार्यान्वयन गराउने र प्रभावकारी अनुगमन गर्ने।</p>	<p>३२. पहुँचयुक्त वातावरण निर्माणको लागि आवश्यक डिजाइन गर्ने पहुँचयुक्तता परीक्षण (Accessibility Audit) गर्ने जनशक्ति र उपकरणहरू निर्माण गर्ने</p> <p>३३. भौतिक संरचना, सेवा सुविधा र प्रणालीहरूको पहुँचयुक्तताको परीक्षण गरिनेछ र तत्काल सुधार गर्न सकिने, मध्यावधिमा सुधार गर्न सकिने र दीर्घकालमा सुधार गर्न सकिने कुराहरूको योजना बनाइ कार्यान्वयन गरिनेछ।</p> <p>३४. नयाँ बन्ने भौतिक संरचना र सूचना तथा सञ्चारका विधिहरूमा पहुँचयुक्तताका मापदण्डहरू अनिवार्य रूपमा लागु हुने व्यवस्था गरिनेछ।</p> <p>३५. सार्वजनिक यातायातलाई अपाङ्गता भएका व्यक्तिको लागि यात्रामा सहज बनाइनेछ र आरक्षित सिटको व्यवस्था गरिनेछ।</p> <p>३६. सार्वजनिक यातायात नगरपालिकाको नगर बसमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि ५० प्रतिशत भाडा छुट दिने अपाङ्गता मैत्री बनाई यात्रामा सहज बनाईने छ र आरक्षित सिटको व्यवस्था गरिने छ।</p> <p>३७. सबै खालका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू कुनै कारणले विरामी भई स्वास्थ्य संस्थाहरूमा पुगी उपचार गर्नु परेमा नगरको एम्बुलेन्समा निशुल्क पुर्याईदिने व्यवस्था गरिने छ।</p>
<p>१२. छायौँनाथ रारा नगरपालिकामा रहेका अपाङ्गता भएका बालबालिका, व्यक्तिहरूलाई</p>	<p>३८. अपाङ्गताको शिघ्र पहिचानको लागि समन्वय समिति र स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाको क्षमता विकासको लागि तालिमहरू दिइनेछ।</p> <p>३९. विशिष्ट स्वास्थ्य सेवाको लागि पालिका तहमा प्रेशण सेवा उपलब्ध</p>

रणनीति	नीति तथा कार्यनीति
समान आधारमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा र आवश्यकता अनुसारको परामर्श, सिध्न पहिचान ,विशेष सेवा र विशिष्टकृत स्वास्थ्य तथा पुनःस्थापना सेवामा पहुँच पुर्याई मर्यादित,स्वस्थ र क्रियाशील नागरिकको रूपमा जीवन यापन गर्न सक्षम तुल्याउने।	गराइनेछ। ४०. स्थानीय सरकारको सहयोग र गैरसरकारी निकायहरूको सहकार्यमा समुदाय स्तरमा नै थेरापी, परामर्श जस्ता पुनर्स्थापना सेवाहरू उपलब्ध गराउने।
१३. नगरपालिकाको नीति निर्माण, योजना निर्माण र बजेट निर्माणका प्रकृयाहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्ति वा तिनका संस्थाको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्न अपाङ्गता भएका व्यक्तिका प्रतिनिधि संस्थासँग समन्वय र सहकार्य गर्ने।	४१. नीति निर्माण, योजना निर्माण र बजेट निर्माणमा अपाङ्गता भएका व्यक्ति, तिनका समुह र संस्थासँग परामर्श गरिनेछ। उनीहरूको सहभागिता र प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिनेछ। ४२. अपाङ्गता सम्बन्धी विभिन्न गतिविधिहरू अपाङ्गता भएका व्यक्तिका स्थानीय संस्थाहरूसँग सहकार्य र साझेदारीमा गरिनेछ।
उद्देश्य ६ अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि सहभागिता, शिक्षा, सञ्चार लगायतका क्षेत्रमा सामना गर्नुपर्ने अवरोधहरूलाई न्यूनिकरण गर्नु।	
१४. सूचना तथा सञ्चारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले भोग्ने अवरोधहरूलाई हटाउन सूचना तथा सञ्चारमा पहुँचयुक्त माध्यामहरूलाई प्रवर्धन गर्ने र स्थानीय सरकारको सूचना तथा सञ्चार प्रणालीलाई अपाङ्गता मैत्री बनाउने।	४३. नगरपालिकाको कार्यालयमा सांकेतिक भाषा दोभाषेको व्यवस्था गरिनेछ र बहिरा व्यक्तिको लागि सांकेतिक भाषाको तालिम सञ्चालन गरिनेछ। ४४. नगरपालिकाको वेवसाइटलाई दृष्टिविहीन तथा न्यूनदृष्टियुक्त व्यक्तिका लागि पहुँचयुक्त बनाइनेछ। ४५. नागरिक बडापत्र पहुँचयुक्त बनाइनेछ र नगरपालिकाले आम नागरिकलाई दिने सूचना, सन्देश र जनचेतनामुलक सामग्रीहरू सांकेतिक भाषा, ठूलो छापा, चित्र, अडियो, भिजुअल, ब्रेल लगायतमा उपलब्ध गराइनेछ।
उद्देश्य ७ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, पुनर्स्थापना र सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमा पर्याप्त पहुँच सुनिश्चित गर्नु।	
१५. शिक्षा र स्वास्थ्यमा अपाङ्गता	४६. विद्यालय तथा कलेजका भौतिक संरचनाहरू पहुँचयुक्तताको मापदण्ड

रणनीति	नीति तथा कार्यनीति
भएका व्यक्तिको पहुँच सुनिश्चित गर्न पहुँचयुक्त स्वास्थ्य तथा शिक्षाको अभियान सञ्चालन गर्ने र सबै स्वास्थ्य केन्द्र र विद्यालय तथा कलेजहरूलाई अपाङ्गता भएका बालबालिका वा विद्यार्थिको लागि पहुँचयुक्त बनाउने।	<p>अनुसार निर्माण गराइनेछ</p> <p>४७. स्थानीय स्वास्थ्य चौकीहरू पहुँचयुक्तता सम्बन्धी मापदण्ड अनुसार निर्माण गर्न र सुधार गर्न लगाइनेछ</p> <p>४८. विद्यालयको शैक्षिक प्रणाली, शिक्षण सिकाइ विधि र शैक्षिक सामग्रीहरू अपाङ्गता मैत्री बनाउन विभिन्न सहयोग र क्षमता विकास सम्बन्धी तालिमहरू सञ्चालन गरिनेछ।</p> <p>४९. उच्चशिक्षा हासिल गर्ने अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिनेछ।</p> <p>५०. अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई अपाङ्गताको कारणले गर्नुपर्ने विशिष्ट स्वास्थ्योपचार र सुधारात्मक सल्यकृया (Corrective Surgery) का लागि नगरपालिकाद्वारा सहयोग गरिनेछ।</p>
उद्देश्य ८ अपाङ्गता भएका बालबालिकाको शिक्षा, स्वास्थ्य र पोषणमा पहुँच पुर्याइ उचित सामाजिक संरक्षण प्रदान गर्नु।	
१६. स्थानीय स्तरमा उपलब्ध अवसर र संभावनाहरूलाई मध्यनजर गरी अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई रोजगारीका अवसर र स्वरोजगारी सम्बन्धी कार्यक्रमहरूमा प्राथमिकता दिने। रोजगारी र स्वरोजगारीको क्षेत्रमा पहुँच प्राप्त गर्ने रोक्ने अवरोधहरू हटाउन पहल गर्ने।	<p>५१. अपाङ्गता भएका व्यक्ति लक्षित रोजगारीका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ</p> <p>५२. अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि स्वरोजगारी सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरिनेछ</p> <p>५३. औपचारिक क्षेत्रका रोजगारी सम्बन्धी अवसरहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई प्राथमिकता दिइनेछ</p> <p>५४. नीजि क्षेत्रलाई अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई रोजगारी उपलब्ध गराउन प्रोत्साहन गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।</p>
१७. अति अशक्त तथा पूर्ण अशक्त अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि सहयोगी, हेरचाह सेवा, सहायक सामग्री लगायत अवस्था हेरि आर्थिक सहयोगका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।	<p>५५. अति अशक्त र पूर्ण अशक्त अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि सहयोगी सेवा र हेरचाह सेवा उपलब्ध गराउन कार्यविधि बनाई लागु गरिनेछ।</p> <p>५६. सहयोगी र हेरचाहकर्ताको लागि तालिम सञ्चालन गरिनेछ।</p> <p>५७. पूर्ण अपाङ्गता भएका व्यक्तिको लागि अवस्था हेरि आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराइनेछ</p> <p>५८. सहायक सामग्री आवश्यक पर्नेहरूको विवरण संकलन गरिनेछ, वितरणको मापदण्ड बनाइनेछ र निःशुल्क सहायक सामग्री उपलब्ध गराइनेछस।</p>
१८. अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि चाहिने आधारभूत पुनर्स्थापना सेवा, स्वास्थ्योपचार,	<p>५९. स्थानीय स्तरमा सञ्चालित पुनर्स्थापना केन्द्रहरूको संभावना अध्ययन गरिनेछ र यस्ता संस्थामार्फत सेवा दिन क्षमता वृद्धि गरि पुनर्स्थापना सेवाहरू थप गरिनेछ।</p> <p>६०. पुनर्स्थापना सेवा अन्तर्गत थेरापी सेवा लगायत, अपाङ्गता पहिचान, परामर्श,</p>

रणनीति	नीति तथा कार्यनीति
मनोपरामर्श लगायतका सेवाहरू स्थानीय तहमा उपलब्ध गराउन पहल गर्ने।	मनोपरामर्श, प्रेषण सेवा लगायतका सेवाहरू निःशुल्क उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाइनेछ । ६१. अपाङ्गता भएका सबै व्यक्तिहरूलाई उपचारका लागि स्वास्थ्य विमा छाँयानाथ रारा नगरपालिकाले नि शुल्क बनाउने व्यवस्था मिलाईने छ।
१९. अपाङ्गताको प्रारम्भिक पहिचान र मेडिकल स्क्रिनिङको लागि पालिका स्तरमा दक्ष जनशक्ति र प्राविधिक क्षमताको विकास गर्ने ।	६२. सबै प्रकारका अपाङ्गताको प्रारम्भिक पहिचान गर्न सक्ने जनशक्ति तयार गर्न र पहिचानको लागि उपकरण तयार गर्न आवश्यक तालिमहरू सञ्चालन गरिनेछ।
२०. विद्यालय बाहिर रहेका अपाङ्गता भएका बालबालिकाको तथ्याङ्क स्थापित गर्ने र विद्यालय सम्म पुर्याउने बातावरण निर्माण गर्ने। यसको लागि परिवार, अपाङ्गता भएका बालबालिका र विद्यालयको क्षमता विकास र सुधारको लागि विशेष कार्यक्रमहरू ल्याउने।	६३. विद्यालय बाहिर रहेका अपाङ्गता भएका बालबालिकाको तथ्याङ्क संकलन गरि अवस्था पहिचान गरिनेछ र उनीहरूको अपाङ्गता पहिचान गरिनेछ । ६४. विद्यालयको भौतिक वातावरणमा सुधार गरि अपाङ्गता मैत्री बनाइनेछ र विद्यार्थी भर्ना गराइनेछ । ६५. विद्यालयका शिक्षकहरूलाई समावेशी शिक्षाको लागि आवश्यक तालिमहरू दिइनेछ । ६६. स्रोतकक्षाहरूको अवस्थामा सुधार ल्याइनेछ र पहुँचयुक्त शैक्षिक सामग्री उपलब्ध गराउन बजेट उपलब्ध गराइनेछ ।
उद्देश्य ९ अपाङ्गता भएका महिलाको यौन तथा प्रजनन् स्वास्थ्यको प्रवर्धन गर्ने र उनीहरूमाथि हुने यौनजन्य तथा अन्य प्रकारका हिंसाको न्यूनिकरण गर्नु र न्यायमा पहुँच वृद्धि गर्नु।	
२१. अपाङ्गता भएका महिलाको यौन तथा प्रजनन् स्वास्थ्यको विषयमा जनचेतना फैलाउने, स्वास्थ्य संस्थाहरूको क्षमता विकास गर्ने र अपाङ्गता भएका महिलामाथि हुने हिंसाको विरुद्धमा विभिन्न अभियानहरू सञ्चालन गर्ने।	६७. यौन तथा प्रजनन् स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यक्रमहरूमा अपाङ्गता भएका महिलाहरूको सहभागिता बढाउने। ६८. अपाङ्गता भएका महिला लक्षित यौन तथा प्रजनन् स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ। ६९. स्थानीय स्वास्थ्य चौकी र अस्पतालहरूमा अपाङ्गता भएका महिलाहरूका लागि मैत्रीपूर्ण हुनेगरि लेवर बेड र सहयोगीको व्यवस्था गर्न अभिप्रेरित गरिनेछ। ७०. हिंसा प्रभावित अपाङ्गता भएका महिलाहरूलाई सुरक्षा तथा संरक्षण दिन सेफहाउसहरूलाई पहुँचयुक्त बनाइनेछ। हिंसा विरुद्ध विभिन्न जनचेतनामुलक कार्यहरू सञ्चालन गरिनेछ। गुनासो र उजुरी दर्ता प्रकृत्यालाई पहुँचयुक्त बनाइनेछ।

रणनीति	नीति तथा कार्यनीति
२२. अपाङ्गता भएका व्यक्तिप्रति समाजमा विद्यमान नकारात्मक सोच, दृष्टिकोण र व्यवहारहरूमा परिवर्तन गराउन विभिन्न जनचेतना मुलक कार्यहरू गर्ने।	<p>७१. अपाङ्गताको सवालमा बनेका नीति, नियम र निर्देशिकाको बारेमा स्थानीय अपाङ्गता भएका व्यक्तिका संस्थाको सहकार्यमा जनचेतना कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।</p> <p>७२. अपाङ्गता भएका व्यक्तिका सफलताका कथाहरू, अपाङ्गताको अधिकारमुखी अवधारणा, अपाङ्गता अधिकार सम्बन्धी महासन्धीको बारेमा जनचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।</p> <p>७३. अपाङ्गताको सवालमा भएका असल अभ्यासहरूको प्रचारप्रसार गरिनेछ। समाजमा भएका नकारात्मक सोचहरू हटाउन विभिन्न जनचेतनामुलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ र सूचनामुलक सामग्रीहरू वितरण गरिनेछ।</p>
२३. छायाँनाथ रारानगरपालिका भित्र रहेका अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई अन्य बालबालिका सरह बालबचाउ, बालसंरक्षण, बालबि का र बाल सहभागीताका कार्यक्रमहरूमा सहभागी गराउने र त्यस्ता कार्यक्रमहरूबाट लाभान्वित गराउने।	<p>७४. स्थानीय सरकारले गर्ने बालहित सम्बन्धी कार्यक्रमहरूमा अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई प्राथमिकतामा राखिनेछ।</p> <p>७५. बालक्लबहरूमा अपाङ्गता भएका बालबालिकाको सहभागिता बढाइनेछ</p> <p>७६. बालविकास, बाल संरक्षण र बाल सहभागिता सम्बन्धी कार्यक्रमहरूमा अपाङ्गता भएका बालबालिकाको सहभागिता गराइनेछ।</p> <p>७७. अपाङ्गता भएका बालबालिका माथि हुने हिंसा, दुर्व्यवहार र भेदभावका घटनाहरूलाई न्यूनिकरण गर्न कानुनी कारवाही र जनचेतनामुलक गतिविधिहरू बढाइनेछ।</p>
२४. नगरपालिका स्तरमा हुने खेलकुद, सांस्कृतिक र मनोरञ्जनात्मक गतिविधिहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा बालबालिकाहरूको पहुँच अभिवृद्धि गर्दै सामाजिकीकरण र सहभागितालाई प्रवर्द्धन गर्ने।	<p>७८. नगरपालिकास्तरमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिका संस्थाका प्रतिनिधिहरूसँग परामर्श र समन्वय गरि पारा तथा विशेष खेलकुदका कार्यक्रमहरू आयोजना गरिनेछ।</p> <p>७९. सांस्कृतिक तथा मनोरञ्जन स्थलहरू अपाङ्गता मैत्री बनाइनेछ</p> <p>८०. अपाङ्गता भएका व्यक्तिका प्रतिभाहरूलाई समाजमा प्रोत्साहन गरिनेछ।</p>
२५. अवस्थामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू माथि हुने जोखिम न्यूनिकरण गर्न अपाङ्गता समावेशी विपद व्यवस्थापनलाई जोड दिने।	<p>८१. स्थानीय विपद व्यवस्थापन समितिहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ।</p> <p>८२. अपाङ्गता समावेशी विपद व्यवस्थापनको विषयमा स्थानीय सरकारका कर्मचारीलाई तालिम दिइनेछ।</p> <p>८३. विपद जोखिमको अवस्थामा रहेका अपाङ्गता भएका व्यक्तिको पहिचान</p>

रणनीति	नीति तथा कार्यनीति
	<p>गरिनेछ। विपद्को अवस्थामा उद्धार, सेल्टर, राहत, पुनर्स्थापना र पुनर्लाभिका कार्यक्रमहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाइ प्राथमिकतामा राखिनेछ।</p> <p>८४. विपद् सम्बन्धी सूचनाहरू सांकेतिक भाषा, अडियो, भिजुअल, टूला छापा अक्षर लगायतका ढाँचाहरूमा प्रवाह गरिनेछ।</p> <p>८५. विपद्को जोखिमबाट बच्नको लागि दिइने तालिमहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाइ सहभागी गराइनेछ।</p>

१६. नगरपालिकाको कार्यक्रमका प्राथमिकता: (१) नगरपालिकाको कार्यक्रमका प्राथमिकता देहाय बमोजिम रहेको छ।

- (क) महिला सशक्तिकरणका कार्यक्रम,
- (ख) बाल हेरचाह केन्द्र,
- (ग) जेष्ठ नागरिक मिलन तथा सेवा केन्द्र,
- (घ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि पुर्नस्थापना केन्द्र।

१७. लैसअसासको संस्थागत संरचना नगरपालिका स्तरीय: (१) यो नीतिको कार्यान्वयनको दायित्व छायौंनाथ रारा नगरपालिकाका र यस अन्तर्गतका विभिन्न शाखाको हुनेछ। यस लैसअसास नीतिलाई समन्वय, सहजीकरण, प्रभावकारी कार्यान्वयन, सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन गर्न निम्न अनुसारको एक सात सदस्यीय समिति रहनेछ।

- (क) नगर प्रमुख - अध्यक्ष
- (ख) उपप्रमुख - सदस्य
- (ग) प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत - सदस्य
- (घ) अपाङ्गता सम्बन्धि काम गर्ने सघंसस्था बाट प्रतिनिधि पालिकाले तोकेको प्रतिनिधि - सदस्य
- (ङ) नगर कार्यपालिकाद्वारा मनोनित लक्षित वर्गको क्षेत्रमा कार्य गर्ने व्यक्ति वा संस्था मध्येबाट एक जना महिला सहित बढीमा
- (च) कार्यपालिकाका सदस्यहरू मध्येबाट एक जना महिला सहित दुई जना - सदस्य
- (छ) महिला शाखा प्रमुख - सदस्य सचिव

(२) आवश्यकता अनुसार लैसअसास र अपाङ्गताको क्षेत्रमा कार्यरत गैसस, महिला सञ्जाल, युवा सञ्जाल, अपाङ्गता, दलित संजाल, जेष्ठ नागरिक संजाल भएका व्यक्तिहरूको सञ्जाल, विज्ञ, उद्योग वाणिज्य संघ, पत्रकार महासंघका प्रतिनिधिलाई आमन्त्रित सदस्यको रूपमा यस समितिमा राख्न सकिनेछ।

(३) समितिको बैठक संयोजकले तोकेको मिति, समय र स्थानमा महिनाको दुई पटक वा वर्षमा (बढीमा) ६ पटक बस्न सक्नेछ।

(४) समितिको बैठक बस्नु भन्दा कम्तिमा २४ घण्टा अगावै समितिको सदस्यसचिवले बैठकमा छलफल हुने कार्यसूची सहितको सूचना सबै सदस्यहरूलाई दिनुपर्नेछ।

(५) समितिका कूल सदस्य संख्याको पचास प्रतिशत भन्दा बढी सदस्यहरू उपस्थित भएमा सो समितिको बैठकको लागि गणपूरक संख्या पुगेको मानिनेछ।

(६) समितिको बैठकको अध्यक्षता सो समितिका संयोजकले गर्नेछन् र निजको अनुपस्थितिमा समितिमा उपस्थित सदस्यहरू मध्ये जेष्ठ सदस्यको अध्यक्षतामा बैठक बस्नेछ।

(७) समितिको बैठक सम्बन्धि अन्य कार्यविधि सो समिति आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ।

१४. **लैसअसास नीति समन्वय, सहजीकरण, कार्यान्वयन, सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार:** (१) लैसअसास नीति समन्वय, सहजीकरण, कार्यान्वयन, सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय अनुसार हेको छ।

(क) नगरपालिका भित्रको महिला, बालबालिका, युवा, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता, आदिवासी जनजाति, अल्पसंख्यक तथा अन्य आर्थिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक दृष्टिले पिछडिएको समुदाय खण्डीकृत तथ्याङ्क संकलन एवं विश्लेषण गर्ने।

(ख) लैङ्गिक आर्थिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक दृष्टिले पिछडिएको समुदायको समग्र स्थितिको अध्ययन गरी त्यस सम्बन्धि गर्नुपर्ने नीतिगत, कानूनी र संस्थागत सुधारका विषयमा नगरसभा समक्ष सिफारिस गर्ने।

(ग) संघ तथा प्रदेश सरकारबाट भएका रणनीति, नीति, योजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न सहयोग गर्ने गराउने।

(घ) लैङ्गिक, आर्थिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक दृष्टिले पिछडिएको समुदायको हकहितको संरक्षण र सम्बर्द्धन तथा त्यस्तो समुदायको सशक्तिकरणका लागि स्थानीय नीति तथा कार्यक्रमको तर्जुमा गरी कार्यान्वयनका लागि नगरसभा समक्ष सिफारिस गर्ने।

(ङ) यस रणनीतिसँग सम्बन्धित कार्यक्रम तथा योजना कार्यान्वयनमा सहयोग गर्ने तथा आवश्यक सुझाव दिने र कार्यक्रम कार्यान्वयनको समिक्षा, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने।

(च) नगरपालिकाको नियमित रूपमा लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशी बजेट परीक्षण गर्ने।

(छ) लैसअसाससँग सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय सन्धी, सम्झौताहरूको समन्वय, सहकार्य, सहजीकरण र कार्यान्वयन गर्ने गराउने।

(ज) नगरपालिका क्षेत्रभित्र लैसअसाससँग सम्बन्धि काम गर्ने संघसंस्थाहरूसँग समन्वय, सहकार्य र सहजीकरण गर्ने।

१८. **लैसअसास संस्थागत संरचना वडा स्तरीय:** (१) नगरपालिकाको प्रत्येक वडामा यस नीतिसँग सम्बन्धित कार्यक्रम तथा योजना कार्यान्वयनमा सहयोग गर्न देहाय अनुसारको व्यक्तिहरू रहने गरि एक लैसअसास वडा समिति गठन गरिनेछ।

(क) सम्बन्धित वडाको वडा अध्यक्ष - संयोजक

(ख) सम्बन्धीत वडाका वडा सदस्यहरू - सदस्य

(ग) सम्बन्धीत वडा समितिबाट मनोनित लक्षित वर्गको क्षेत्रमा कार्य गर्ने व्यक्ति वा संस्थाबाट मनोनित गरेका एक जना महिला सहित दुई जना - सदस्य

(घ) अपाङ्गता सम्बन्धि काम गर्ने सघंसस्था बाट प्रतिनिधि वडाले तोकेको प्रतिनिधि - सदस्य

(ङ) सम्बन्धित वडाको वडा सचिव - सदस्य सचिव

१९. लैसअसास वडा स्तरीय समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार: (१) लैसअसास वडा स्तरीय समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय अनुसार हेको छ।

- (क) वडा भित्रका महिला, बालबालिका, युवा, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता, आदिवासी जनजाति, अल्पसंख्यक तथा अन्य आर्थिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक दृष्टिले पिछडिएको समुदायको खण्डीकृत तथ्याङ्क संकलन गर्ने।
- (ख) वडा भित्रका महिला, बालबालिका, युवा, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता, आदिवासी जनजाति, अल्पसंख्यक तथा अन्य आर्थिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक दृष्टिले पिछडिएका समुदायको हकहितको संरक्षण र सम्बर्द्धन तथा त्यस्तो समुदायको सशक्तिकरणको लागि कार्यक्रम बनाई वडामा पेश गर्ने।
- (ग) वडाभित्र योजना छनौट प्रकृत्यामा महिला, बालबालिका, युवा, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता, आदिवासी जनजाति, अल्पसंख्यक आदि समुदायको अर्थपूर्ण सहभागिता अनिवार्य गर्ने।
- (घ) वडाका सबै संरचनाहरूमा तेत्तिस प्रतिशत महिला र चार प्रतिशत अपाङ्गताको सहभागिताको सुनिश्चिता गर्ने।
- (ङ) यस रणनीतिसँग सम्बन्धित कार्यक्रम तथा योजना कार्यन्वयनमा सहयोग गर्न क्षमता अभिवृद्धिको क्षेत्र पत्ता लगाउने र उनीहरूको कार्यक्रमलाई लैसअसास मैत्री बनाउन सहजीकरण गर्ने।
- (च) वडाको वार्षिक तथा आवधिक योजना, कार्यक्रम तथा बजेट लैसअसास उत्तरदायी वा संवेदनशील भए नभएको सुनिश्चित गर्ने, विश्लेषण गर्ने र वर्षको अन्तिममा नियति लैसअसास परीक्षण गराउन सहजीकरण गर्ने।
- (छ) वडा कार्यालयको कार्यक्षेत्र भित्र लैङ्गिक हिंसा तथा घरेलु हिंसाको उजुरी गर्ने प्रचलन अति न्यून रहेको, उजुरी भै हालेपनि उजुरीकर्ताको सुरक्षाको निम्ति कुनै व्यवस्था नरहेकाले वडा कार्यालयको कार्यक्षेत्र भित्र लैङ्गिक हिंसा, घरेलु हिंसा र दुर्व्यवहार सम्बन्धि विषयमा प्राप्त गुनासाहरू लैसअसास नीति, समन्वय, सहजीकरण, कार्यन्वयन, सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन नगर स्तरीय समितिलाई जानकारी गराउने र आवश्यक समन्वय गर्ने गराउने।
- (ज) लैसअसास को अवस्था विश्लेषण गर्न गराउन आवश्यक समन्वय गर्ने।
- (झ) लैसअसास सम्बन्धी आचारसंहिता निर्माण गर्न सहजीकरण गर्ने।
- (ञ) लैसअसास मा काम गर्ने आन्तरिक र बाह्य संघसंस्थासँग समन्वय र सहकार्य गर्ने।
- (ट) लैसअसास सम्बन्धी गुनासोको व्यवस्थापन गर्ने र सोको प्रतिवेदन प्रत्येक महीना नगरपालिकामा रहेको गुनासो अधिकारी समक्ष पेश गर्ने।

२०. लैसअसास रणनीति कार्यान्वयनको लागि वित्त व्यवस्थापन:

- (क) आर्थिक स्रोत: (१) "लैसअसास रणनीतिक योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक स्रोत साधन व्यवस्थापन गर्नु छयाँनाथ रारा नगरपालिकाको प्रमुख दायित्व हुनेछ। नगरपालिकाको सम्पूर्ण विषयगत शाखाहरूले आ-आफ्नो योजना तथा कार्यक्रममा नै "लैसअसासलाई मूलप्रवाहीकरण गर्नु पर्दछ। यो रणनीति कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने कार्यविधि, मापदण्ड, निर्देशिका निर्माण, लैसअसास विज्ञको आपूर्ति जस्ता विविध कार्यहरूका लागि लाग्ने अनुमानित स्रोत साधन बारे सरोकारवालाहरू सँग छलफल गरी नगरपालिकाले प्रत्येक आर्थिक वर्षको बजेट, नीति तथा कार्यक्रमका बेला यस शीर्षकमा आवश्यक बजेट विनियोजन गर्ने छ। लैसअसास रणनीतिक योजना कार्यान्वयन गर्न आन्तरिक तथा बाह्य स्रोतको समेत परिचालन गर्नेछ। लैसअसास मुल प्रवाहिकरणका लागि निम्नानुसार वित्त व्यवस्थापन गनुपर्छ।

- (क) लक्षित वर्गको विकासको लागि निश्चित प्रतिशत बजेट विनियोजन गर्नुपर्छ,
- (ख) उपभोक्ता समिति मार्फत बजेट विनियोजन गरि भौतिक पूर्वाधारका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनु पर्छ,
- (ग) नगरपालिकामा संचालन भएका विभिन्न गैर सरकारी संस्थाहरूको कार्यक्रम र बजेटलाई नगरपालिकाको कार्यक्रम र बजेटमा समेत समावेश गरिनुपर्छ,
- (घ) लैंगिक उत्तरदायी बजेट कार्यान्वयन गरि महिलाको अर्थपूर्ण सहभागिता वृद्धि गरिनुपर्छ,
- (ङ) स्थानिय स्तरमा कार्यरत लघुवित्त मार्फत लक्षित बर्गलाई सहूलियतदरमा ऋण उपलब्ध गराउन आवश्यक समन्वय गरिनुपर्छ,
- (च) संघीय तथा प्रादेशिक मन्त्रालयहरूमा लक्षित विकास कार्यक्रम अन्तर्गत विनियोजित बजेटले तय गरेका विषयगत क्षेत्रहरूमा अध्ययन गरी आवश्यक परियोजना प्रस्ताव तयार गरि अधिकतम थोत ल्याउनु पर्छ,
- (छ) सरकारी तथा अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था तथा दातृ निकायहरूमा समन्वय गरी थप बजेट व्यवस्थापन गर्ने ।
- (ज) सार्वजनिक दायित्व अनुसार निजि क्षेत्रहरू सँग पनि आवश्यक समन्वय गरि वित्तको व्यवस्थापन गर्न सकिन्छ ।
- (ख) **मानवीय स्रोत:** (१) लैसअसास मूलप्रवाहीकरण रणनीतिक योजनालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनमा लैजान आवश्यकता अनुसार संयोजन र सहकार्य गर्ने प्रमुख जिम्मेवार नगरपालिका स्तरीय लैसअसास कार्यान्वयन समिति रहने । यस रणनीतिलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न नगरसभाका सबै पदाधिकारी, वडा, टोलस्तरीय समिति लगायत नागरिक समाजको समेत जिम्मेवारी र दायित्व रहने छ । विभिन्न समिति तथा समूहहरूलाई क्रियाशील बनाउन पालिका स्तरीय समितिको भूमिका प्रभावकारी हुन आवश्यक छ । नगरपालिकाले रणनीतिक योजना कार्यान्वयनको लागि आवश्यक जनशक्तिको क्षमता विकास गरी जिम्मेवार बनाउने छ । लैसअसास रणनीतिक योजना कार्यान्वयन गर्न महिला तथा बालबालिका शाखाले जिम्मेवारी निर्वाह गर्नेछ ।
२१. **रणनीति अनुगमन, मूल्यांकन:** (१) यस रणनीतिको सफल र प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि रणनीतिले तोकेका क्षेत्रगत रणनीतिहरू र सो अन्तर्गतका कार्यनीतिहरूको आधारमा वार्षिक तथा आवधिक योजनामा कार्यक्रमहरू समावेश गरी कार्यान्वयनको अनुगमन तथा कार्यक्रमहरूबाट प्राप्त नतिजाहरूको मूल्यांकन गर्ने कार्य छायौंनाथ रारा नगरपालिका वा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण कार्यान्वयन समितिले गर्नेछ । साथै यो रणनीति कार्यान्वयनको प्रभावकारीता, उपयुक्तता र उपादयताको मुल्याडकनलाई आवश्यकता अनुसार पुनरावलोकन तथा सुधार गर्न सकिनेछ । यस रणनीतिको कार्यान्वयनमा कुनै बाधा अड्चन आएमा यस रणनीतिका प्रावधानलाई प्रतिकुल असर नपर्ने गरी छायौंनाथ रारा नगरपालिकाले बाधा अड्चन फुकाउन सक्नेछ ।
२२. **रणनीतिको कार्यान्वयन आउन सक्ने संभावित जोखिम तथा सो जोखिम न्यूनिकरणका उपायहरू:** (१) उल्लेखित नीति, रणनीति र कार्यनीतिहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनको क्रममा आउन सक्ने सम्भाव्य जोखिम तथा चुनौती र जोखिमको निराकरणका लागि देहाय बमोजिमका उपायहरूको अवलम्बन गरिनेछ ।

क्र.स.	संभावित जोखिम	जोखिम न्यूनिकरणका उपायहरू	कैफियत
१	लैसअसास को विषय बारेमा समान बुझाईको अभाव तथा स्थानीय तहको प्रथमिकता नगर्नु,	सहभागितात्मक छलफलबाट समान बुझाई बनाउने र लैसअसासको महत्वको बारेमा छलफलको माध्यमबाट प्राथमिकता राख्ने ।	
२	नगरपालिकाका सेवा र विकासका कार्यहरू लैसअसास उत्तरदायी भई प्रभावकारी रूपमा	नगरपालिका स्तरको निर्देशक समितिलाई उत्तरदायी बनाई, सेवा प्रवाह तथा कार्यान्वयन	

	कार्यान्वयन नहुनु	गर्ने निकायलाई उत्तरदायी बनाउन नगर, टोल स्तरमा समितिहरू गठन गर्ने र लैसअसास नीतिबारे जानकारी गराउने।	
३	वडास्तरबाट नै लैसअसास सँग सम्बन्धित योजना तथा कार्यक्रमहरू बस्तुगत रूपमा छनोट नहुनु	योजना छनोट मार्गदर्शन अनुसार कार्यक्रम तथा योजना छनोट गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने।	
४	लैसअसास नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागी आर्थिक स्रोतको अभाव	योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा आवश्यकताका आधारमा लैसअसास सँग सम्बन्धित बजेटको व्यवस्था गर्ने।	
५	बञ्चितकरणमा परेका वर्ग तथा समुदायको आर्थिक सशक्तिकरण नहुनु	कार्यक्रम तथा बजेटमै लक्षित समुह वा समुदायका लागि कार्यक्रम छनोट गरी कार्यान्वयन गर्ने	
६	खण्डिकृत तथ्याङ्क तथा सूचाङ्कहरूको आधारमा योजना कार्यक्रमहरू तयार नहुनु।	योजना तर्जुमा तथा अनुगमन पद्दतीलाई आवश्यकता र तथ्याङ्कमा आधारित बनाउने।	

२३. **लैसअसास नीतिका अपेक्षित उपलब्धिहरू:**

- (क) लैसअसास नीति बारे सबैको बुझाईमा एकरूपता हुनेछ र नगरपालिकाको नीति, कानून, मापदण्ड, योजनाहरूको लैसअसास उत्तरदायी बनाई लक्षित वर्गमा समानुपातिक लाभ वितरणको हुनेछ।
- (ख) नगरपालिकामा सहभागितात्मक प्रणालीबाट लैङ्गिक उत्तरदायी तथा समावेशी कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा भई कार्यान्वयन हुने।
- (ग) नगरपालिकाका आवश्यक सेवा र विकास कार्यक्रमका सूचनाहरूको पहुँच लक्षित वर्ग सम्म पुग्ने छ र उनीहरूको अर्थपूर्ण सहभागीता वृद्धि हुदै जाने।
- (घ) नगरपालिकाका लक्षित वर्गहरूको सहभागिता विकास कार्यक्रममा भई उनीहरूले सार्वजनिक स्रोत, साधन र लाभमा पहुँच तथा निर्णय प्रकृत्यामा सहभागिता वृद्धि हुने।
- (ङ) नगरपालिकाका सेवाप्रवाह र कार्यक्रम कार्यान्वयनमा सम्बद्ध सरोकारवालाहरूको लैसअसास सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि भई गाउँपालिकाको सबै कार्यमा लैसअसासमैत्री हुने।
- (च) नगरपालिकामा सबै प्रकारका भेदभावजन्य प्रचलन र व्यवहार कम भई सामाजिक सद्व्यवहार र सुमधुर वातावरण बन्ने छ।

२४. **संशोधन:** (१) यस रणनीतिमा संशोधन गर्नुपर्ने वा परिमार्जन गर्नुपर्ने देखिएमा कार्यपालिकाको बैठकले आवश्यकता अनुसार गर्न सक्नेछ।

२५. **खारेज तथा बजाउ:** (१) यस रणनीतिमा लेखिएको कुरा कुनै संघिय कानून सँग बाझिन गएमा कार्यपालिकाले बाधा अडकाउ फुकाउन सक्नेछ।

(२) यो रणनीति लागू हुनु भन्दा अगाडी भएका कार्यहरू यसै रणनीति बमोजिम भएको मानिनेछ।

(३) छायाँनाथ रारा नगरपालिकाको अपाङ्गता सम्बन्धी स्थानीय नीति, २०८० खारेज गरिएको।

प्रकाशित मिति २०८२-०९-.....

आज्ञाले

पूर्ण बहादुर शाही
नि. प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत